

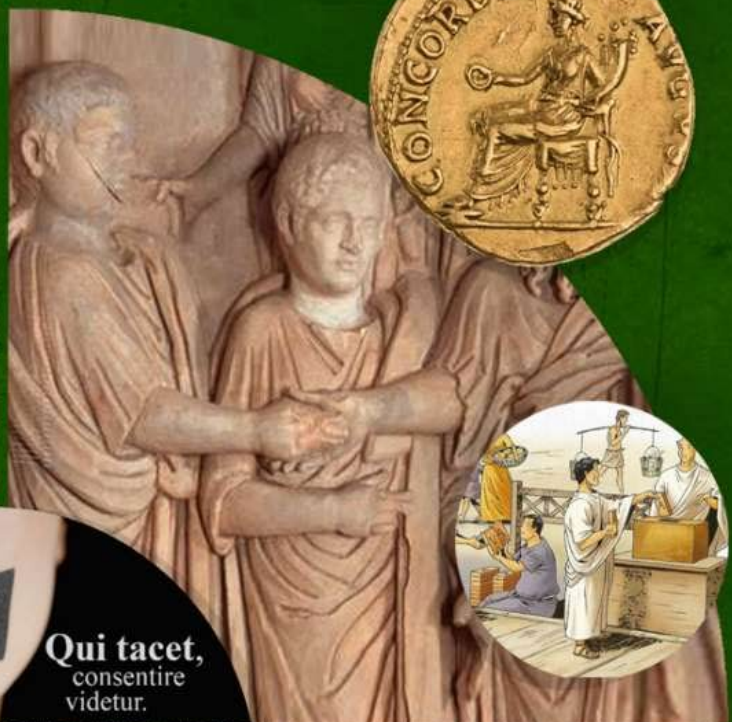
IUS ROMANUM

IUVENTUTES 2021

CONSENSVS. DISPVLTATIO TERTIA

СБОРНИК ЕСЕТА

на студентите - участници в конкурса - дискусия на тема „Съгласието“,
организиран от Кръжока по Римско право на Юридическия факултет на
Софийския университет „Св. Климент Охридски“ - София, 27 май 2021 г.

Qui tacet,
consentire
videtur.

СЪДЪРЖАНИЕ

LECTORIS SALUTATIO (BG)	6
LECTORIS SALUTATIO (EN)	10
ЧАСТ I ЕСЕТА	14
СЪГЛАСЕН ЛИ Е ТОЗИ, КОЙТО МЪЛЧИ?	
Велина Стоянова	15
КОНСЕНСУС ПРИ ОСИНОВЯВАНЕТО В РИМСКОТО ПРАВО	
Калина Георгиева	22
НЕВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПОСТИГАНЕ НА CONSENSUS ПРИ ЕДИН ИЗБОРЕН ПРОЦЕС	
Виктор Георгиев	28
ОБЩЕСТВЕНИЯТ ДОГОВОР	
Благовеста Шейтанова	35
ТРЯБВА ЛИ БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА ДА ИМАТ ПРАВО НА ГЛАС?	
Виктор Димитров	41
ПОРОЦИ НА СЪГЛАСИЕТО	
Галя Христова	48
ДОБРОДЕТЕЛИ И ПОРОЦИ	
Даниел Дончев	54
ПРАВАТА НА ЧОВЕКА – ИМА ЛИ КОНСЕНСУС ПО ВЪПРОСА ОТ ХРИСТИЯНСКО-РЕЛИГИОЗЕН АСПЕКТ (СЪПОСТАВКА МЕЖДУ ПРАВОСЛАВНА И ПРОТЕСТАНТСКА ГЛЕДНА ТОЧКА)	

Елена Сотирова _____ 59

КОНСЕНСУСЪТ МЕЖДУ СЪДИЯТА И СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ

Кристина Георгиева _____ 64

СПОРАЗУМЕНИЕТО КАТО КОНСЕНСУС МЕЖДУ ПРОКУРОРА И ЗАЩИТНИКА В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Мирослав Хаджиев _____ 70

НЕВЪЗМОЖНИЯТ КОНСЕНСУС

Оляна Мацичкова _____ 76

ДЕТЕТО В РАМКИТЕ НА НЕСЪГЛАСИЕТО В СЪВРЕМЕННОТО СЕМЕЙСТВО

Радостина Иванова _____ 87

ЧАСТ II РЕЧИ _____ 93

КАК ПРАВОТО НА ГЛАС ФОРМИРА ВОЛЯТА НА ОБЩЕСТВОТО?

Йоанна Ченалова _____ 94

ВЪЗМОЖНО ЛИ Е НЕСЪГЛАСИЕ С ЕСТЕСТВЕННОТО ПРАВО?

Веселин Новков _____ 99

ЧИЕ СЪГЛАСИЕ Е НЕОБХОДИМО ЗА ПРОМЯНА НА ПОЛА?

Давид Варданян _____ 105

TABLE OF CONTENTS

LECTORIS SALUTATIO (BG)	6
LECTORIS SALUTATIO (EN)	10
PART I ESSAYS	14
CAN SILENCE GIVE CONSENT?	
Velina Stoyanova	16
CONSENSUS ON ADOPTION IN ANTIEN ROME	
Kalina Georgieva	23
IMPOSSIBILITY OF REACHING CONSENSUS IN ELECTION PROCESS	
Victor Georgiev	29
SOCIAL CONTRACT	
Blagovesta Sheytanova	36
SHOULD BULGARIANS ABROAD HAVE THE RIGHT TO VOTE?	
Victor Dimitrov	42
VICES OF CONSENT	
Galya Hristova	49
VIRTUES AND DEFECTS	
Daniel Donchev	55
HUMAN RIGHTS - IS THERE A CONSENSUS ON THE TOPIC FROM A CHRISTIAN-RELIGIOUS POINT OF VIEW? (A COMPARISON BETWEEN ORTHODOX AND PROTESTANT POINT OF VIEW)	
Elena Sotirova	60

CONSENSUS BETWEEN THE JUDGE AND THE JURY

Kristina Georgieva _____ 65

AGREEMENT AS A CONSENSUS BETWEEN THE PROSECUTOR AND THE LAWYER IN THE CRIMINAL PROCEDURE

Miroslav Hadzhiev _____ 71

THE IMPOSSIBLE CONSENSUS

Olyana Matsichkova _____ 77

CHILD WITHIN THE DISSENT IN MODERN FAMILY

Radostina Ivanova _____ 88

PART II ORATIONES _____ 93

RIGHT TO VOTE AS AN EMBODIMENT OF SOCIETY'S WILL

Yoanna Chenalova _____ 95

DISAGREEMENT WITH NATURAL LAW – IS IT POSSIBLE?

Veselin Novkov _____ 100

WHOSE CONSENT IS NECESSARY FOR GENDER TRANSITIONING?

David Vardanyan _____ 106

LECTORIS SALUTATIO

Студентите –първокурсници на Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ прекараха прага на своята Alma Mater в сложната обстановка на глобалната пандемия от SARS-CoV-2. Редуваха се аудиторни занятия и срещи с преподавателите само през екрана на компютъра, ентузиазъм и притеснения, търсене на най- подходящите форми и начини за усвояване на учебния материал. В тези условия сякаш трудно се получаваше онази отдаденост на младежите, изкусени от познанието за законите (*cupidae legum iuventuti*), както призовава император Юстиниан в далечната 533 година. Всички, пред лицето на неизброими предизвикателства в обществото през това трудно време, търсеха опората в правото, опитваха се да вникнат, но и да го съхранят като изкуство за доброто и справедливото (*ars boni et aequi*) според думите на видния класически юрист от II в. сл. Хр. Публий Ювенций Целз.

Хилядолетната универсалност и живо слово на древните римски *iurisprudentes* и в наши дни се основават на традицията, която изгражда фундамента на една правна система, създадена за и в полза на човека. Следвайки тази идея, кръжокът по Римско право в Юридическия факултет за трети път предложи на първокурсниците предизвикателството да поразсъждават свободно на една особено актуална за пролетта на 2021 г. тема- съгласието във всичките му измерения: и в правото, и в обществото, и в личните или политическите отношения, и в международен план. Отново темата беше поставена на латински: CONSENSUS, както приляга, когато се търси връзката между римското и съвременното право.

В правото съгласието се определя малко суховато и техническо като „съвпадение на две насрещни волеизявления“. Това определение, което както и всяко друго в частното право според римския юрист Яволен, може да се счита за опасно. Зад него се крие цяла една вселена от отношения, емоции, връзки и препятствия, с които хората се срещат и преодоляват, за да вървят заедно напред.

Състезанието беше насочено към дискутирането на основни актуални правни, социални и политически проблеми и събития, отнасящи се постигането или липсата на съгласие на всички нива на живота. И извънредната епидемична обстановка сякаш влезе в съгласие с нас, та след подготовката във виртуалния свят в края на месец май успяхме да се срещнем за малко „на живо“ в аудиторията и да организираме провеждането на един малък празник на студентската мисъл, гражданска позиция, на първите научни изяви и ораторски таланти на студентите от I-ви курс.

На 27 май 2021 година състезанието се проведе виртуално в платформата zoom, но след това, на 3 юни, в най-голямата аудитория на Софийския университет, отредена на нашия факултет, се събраха авторите на есета и младите оратори и пред ентузиазизираната публика на своите състуденти получиха заслужените си награди.

Активността на колегите, които за първи път се осмелиха да творят есета и речи на правна тема, беше забележителна-представени бяха 15 есета и 3 речи. Имаше възможност да се проследи цялото състезание виртуално, като присъстваха и колегите от горните курсове, някои от които бяха вече участвали в предходните състезания. Участниците бяха оценявани от едно много авторитетно жури, съставено от преподавателя по реторика от

Философския факултет на Софийския университет доц. Герасим Петрински, доц. Елия Маринова- преподавател по римска литература от Катедрата по класическа филология, видния адвокат и преподавател Даниела Доковска, дългогодишният главен редактор на сп. „Общество и право“ адвокат Ненка Иванова, както и преподавателя по Римско право проф. Малина Новкиришка. Към тях се присъединиха и две чуждестранни колеги, които знаят български език и бяха възхитени от творчеството на нашите студенти- проф. Ванеса Понте от Университета в Кордоба, Испания и проф. Мария Игнатович от Университета в Сърбия, Ниш.

Темите, представени за състезанието, гравитираха от тясно обвързани само с римското право до изцяло посветените на актуалните проблеми дискуссионни въпроси. В този сборник даваме възможност всички да могат да прочетат онези оригинални и защитени тези и идеи, които едни млади българи, със свое достойнство и позиция, отстояваха публично в края на своята първа година на правното образование.

Макар и създадени от студенти, които са в самото начало на своя път в правото, есетата и речите показват тяхното гражданско съзнание, заявен интерес към основните проблеми в нашето ежедневие и осъзнатата приемственост на институтите, институциите и терминологията от Древния Рим. Всичко това е предпоставка за израстването на младите хора като юристи с висок морал и ценности, които да се отдадат на своята професия.

Журито, оценявайки обвързаността на поставения проблем с текста и аргументацията на изложението, умението за интерпретация на различните аспекти на темата, използването на подходящите езикови средства и боравенето с правната терминология, изразените лични позиции, постигнатата

убедителност и въздействие, определи като победители в конкурса съответно:

на първо място – Велина Стоянова с есето на тема „Съгласен ли е този, който мълчи?“;

на второ място (споделено) – Калина Даскалова с есето на тема „Консенсус при осиновяването в римското право“ и Галя Христова с есето на тема „Пороци на съгласието“;

на трето място – Виктор Георгиев с есето на тема „Невъзможност за постигане на consensus при един избран процес“.

В конкурса за реч класирането е както следва:

на първо място (споделено) – Йоанна Ченалова с реч на тема „Как упражняването на право на глас формира волята на обществото?“ и Веселин Новков с реч на тема „Възможно ли е несъгласие с естественото право?“

на второ място – не се присъжда.

на трето място – Давид Варданян с реч на тема „Определянето на пола- въпрос на личен избор или на общ консенсус“.

В настоящия извънреден брой на електронното романистично списание на Юридическия факултет на Софийския университет- IUS ROMANUM за 2021 г. са публикувани есета на участниците в конкурса и на писмения вариант на речите във вида, в който са представени.

Редакционната колегия на списанието, преподавателите по Римско право във факултета, както и всички членове на Кръжока по Римско право желаем успех на участниците и нека никога да не помръква техния интерес, ентузиазъм, упоритост и задълбоченост в усвояването на правото и постигането на съгласие на всички нива, на които те го търсят, управляват, насърчават- в обществен, професионален и личен план.

LECTORIS SALUTATIO

The first-year students at the Faculty of Law of Sofia University “St. Kliment Ohridski” stepped across the threshold of their Alma Mater in the complex situation of the global pandemic of SARS-CoV-2. Lectures and seminars alternated taking place only via the computer screen, accompanied by enthusiasm and concerns in the search for the best forms and methods of learning. In these conditions, it seemed hard to achieve that dedication of the young people tempted by the knowledge of the laws (*cupidae legum iuventuti*) as per Justinian’s appeal in the remote 533 AD. Everyone, standing in the face of innumerable social challenges during these difficult times, reached for support in the law, trying to comprehend it in-depth but also to preserve it as an art of the good and the just (*ars boni et aequi*) citing the prominent classical jurist of II century AD, Publius Juventius Celsus.

Millennial universality and living words of the ancient Roman *iusprudentes* in modern days as well step upon the tradition which laid the foundation of a legal system created for the benefit of man. Following this idea, it is the third time now that the Roman Law Club at the Faculty of Law has offered the first-year law students the challenge to think freely about a particularly relevant for the spring of 2021 topic – consent in all its dimensions: legal, social, personal or political and international ones. The topic again was worded in Latin, CONSENSUS, as is the practice when looking for the connection between Roman and modern law.

The definition of consent in law is slightly dry and technical: “the concordance of two counterparty intentions”. This definition as well as any other private law one, according to the Roman jurist Javolenus, can be considered dangerous. It stands for a whole universe of relations,

emotions, relationships and impediments which people encounter and overcome in order to move together ahead.

The competition was aimed at the discussion of the basic relevant legal, social and political issues and events related to the reaching of and the lack of consent on all levels of life. And it is as if the extraordinary epidemic situation acted in agreement with us, so it was after the virtual preparation at the end of May that we managed to meet *live* in the lecture hall and set up a small celebration of student thought and civil position, as well as the first scientific presentations and public speaking talents of the first-year students.

On 27th May 2021 the competition took place online in the Zoom platform, however, later, on 3rd June in the largest lecture hall of Sofia University assigned to our faculty, the essay authors and young public speakers assembled before the enthused audience of peers to receive their well-deserved rewards.

The colleagues' activity, who for the first time dared to create essays and speeches on a legal topic, was impressive: 15 essays and 3 speeches were presented. It was possible to attend the entire competition online, which was done by senior students, some of whom had already participated in previous competitions. The participants were evaluated by a very authoritative jury consisting of the university lecturer in Rhetoric from the Faculty of Philosophy at Sofia University, Assoc. Prof. Gerasim Petrinski, Assoc. Prof. Eliya Marinova – university lecturer of Roman literature at the Faculty of Classical Philologies, the renowned lawyer and university lecturer Daniela Dokovska, the longtime editor-in-chief of the “Society and Law” journal, lawyer Nenka Ivanova, as well as the university lecturer of Roman Law, Prof. Malina Novkirishka. These were joined by two colleagues from abroad who speak Bulgarian and were impressed by the creativity our students demonstrated – Prof. Vanessa Ponte from the

University of Cordoba, Spain and Prof. Maria Ignatovich from the University of Nis, Serbia.

The topics presented at the competition gravitated from closely related to Roman law to such entirely focused on modern-day issues for discussion. In these proceedings we offer the opportunity for everybody to get acquainted with those original and defended theses and concepts publicly upheld by young Bulgarians of their own dignity and position during their first year of law education at university.

Although they were created by students in the very beginning of their path in law, the essays and speeches demonstrate their civil consciousness, clearly stated interest in the main issues of modern everyday life as well as an awareness of the continuity in terms of the institutions, the institutes and the terminology of Ancient Rome. All in all, this is a precondition for the development of the young people as jurists of high moral standing and values, committed to their profession.

The jury by assessing the interrelation between the problem at issue with the text and argumentation in the exposition, the interpretation skills for the different aspects of the topic, the use of suitable linguistic means and legal terminology, the expressed personal opinions, the achieved persuasiveness and impact, announced the following winners in the competition:

the first place was awarded to Velina Stoyanova with the essay entitled: "Does silence constitute consent?"

the second place was shared between Kalina Daskalova with the essay entitled "Adoption consensus in Roman Law" and Galya Hristova with the essay: "The Defects in Consent";

the third place was awarded to Viktor Georgiev with the essay entitled: "Impossibility for achieving consensus in the election process".

In the public speech competition the results are as follows:

the first place was shared between Yoanna Chenalova for the speech entitled: “How does the exercising of the right to vote form the will of society?” and Veselin Novkov for the speech entitled: “Is disagreement with natural law possible?”;

the second place was not awarded;

the third place was awarded to David Vardanyan for a speech entitled “Sex determination – a matter of personal choice or a general consensus”.

The current special issue of the electronic Romanistic journal of the Faculty of Law at Sofia University IUS ROMANUM for 2021 publishes essays of participants in the competition and the written form of the speeches the way they were presented.

The editorial board of the journal, the university professors of Roman law at the Faculty together with all the members of the Roman Law Club wish the participants good luck and an incessant interest, enthusiasm, perseverance and depth in law acquisition and achieving consent on all levels they may look for it, manage it, encourage it in a social, professional and personal aspect.

**ЧАСТ I
ECETA**

**PART I
ESSAYS**

СЪГЛАСЕН ЛИ Е ТОЗИ, КОЙТО МЪЛЧИ?

Велина Стоянова

Резюме: Установяването на връзката мълчание - правен резултат налага вглеждане в Древността и преглед на прилаганите днес правила в публичните и частните отношения. С примери от Дигестите за хипотези, в които мълчанието е равно на съгласие, е обоснована причината съвременният законодател да продължава римската традиция тези хипотези да са малко и изрично посочени с цел осигуряване на стабилност и предвидимост в отношенията.

Ключови думи: мълчаливо съгласие, консенсус, съвпадане на воля, правна сигурност.

CAN SILENCE GIVE CONSENT?

Velina Stoyanova

Abstract: The identification of the relationship between silence and legal outcome requires a study of Antiquity and an analysis of contemporary rules in public and private relations. By giving examples from the Digest for legal hypotheses, in which silence is equated to consent, it is argued that the modern legislator continues the Roman tradition of a small amount of and explicitly stated hypotheses, in which tacit consent could be given. The point of this is that stability and foreseeability are present in relations.

Keywords: tacit consent, consensus, joint intention, legal security

Публий Минидий Тацитурус гледаше втренчено в краката си, дишаше тежко и нервно кършеше пръсти. Почти не чуваше Марк Тулий, който говореше разпалено пред събралите се в храма сенатори. Публий отправи молитва към бога и това му даде сили да вдигне поглед. Взря се към портите и видя струпаната пред колоните охрана. От ранни зори се носеше мъква, че срещу града се готви заговор, и всички бяха силно наплашени. Сега Марк Тулий потвърждаваше тези страхове. Гласът му ехтеше силно. Сочеше Катилина. Публий забеляза, че, откакто Марк бе започнал да говори, присъстващите бавно се отдръпваха от обвинявания в тежки престъпления сенатор към другия край на храма. Никой от тях не смееше да издаде и звук, за да отбегне острия поглед на Марк. Резкият тон на оратора сепна Публий и той надигна очи към него:

–Какво има, Катилина? Дали не искаш да чуеш нещо, или забеляза мълчанието им? Защо чакаш да заговорят, щом като усещаш волята им в тишината?

Публий отново сведе глава и се замисли – нима ако човек мълчи, другите ще приемат, че е съгласен?

Мислейки за „consensus“, в главата ми нахлу спомен за речта на великия оратор Цицерон „In Catilinam prima in senatu habita“, произнесена пред Сената 63 г. пр. Хр. по повод разкриването на заговора на Катилина за превземане на властта в Рим, както и за фреската на Чезаре Макари „Цицерон обвинява Катилина“. Докато една вечер разглеждах изображението, вниманието ми бе привлечено от угриженото лице на един от сенаторите – седи по-вляво, на втория ред и ръката на Цицерон е сякаш точно към него. Сенаторът е свел тежко глава и е покрил лицето си с длан като в опит за предпазване. Замислих се как, макар и създадена векове по-късно, във фреската е запечатан душевният мир на един сенатор, присъствал в храма на Юпитер Статор и чул велика реч. Представих си, че загриженият образ наистина е съществувал. Но какво ли си е мислил? Как е реагирал на разкритията срещу Катилина? Дали е мълчал и ако да, бил ли е съгласен с обвиненията? Така стигнах до въпроса каква е връзката между мълчанието и съгласието в правото. Установяването на логическа верига мълчание/бездействие – съгласие – правен резултат може да се осъществи при

анализ на разрешенията, възприети от римските юристи, и прилаганите към момента правила в публичните и частните отношения.

Разбирането ми е, че участието в обществените отношения поначало предполага изразяване на воля. Съгласието е елемент от фактическия състав за възникване, изменение и прекратяване на правоотношения. Волята трябва да се изрази външно, ясно, недвусмислено, за да приемем, че е налице съгласие. Мълчанието, поради това че не представлява действие, може да е основание да се тълкува неправилно поведението или да се приложи предварително установената от правото последица. Ограничаването на възможността мълчанието да се счита за съгласие е гаранция за запазване на правната сигурност и предвидимост при оценка на положението, в което са субектите на правото.

Трудно можем да дадем безрезервно отговор на въпроса „Съгласен ли е този, който мълчи?“. В съвременното право няма еднозначно тълкуване на значението на мълчанието, но в повечето случаи то се възприема като липса на волеизявление. В някои отрасли е налице опит мълчанието да бъде приравнено на съгласие с цел постигане на ефективност и динамика в отношенията. Затова се цитира често сентенцията „Qui tacet consentire videtur“ - „Който мълчи, изглежда, че е съгласен“, по-познато като „Мълчанието е знак на съгласие“. Знаем, че принципът е установен чак през XIII в. в каноничното право. На същия принцип се уповава и Томас Мор по време на процеса срещу него, попитан защо мълчи, когато го подканват да признае върховенството на краля.

Донякъде изразът „мълчаливо съгласие“ е оксиморон. Думата „съгласие“ показва обединение на насрещни гласове (съ-гласие). Всъщност „съгласие“ е калка на старогръцкото „συμφωνία“ (със-глас/φωνή). Следователно съгласието съдържа стародавното схващане, че е гласност, изявяване на глас, да поставиш гласа си срещу този на другия и те да се обединят. На латински „consensus“ етимологично произхожда от съчетанието между представката „con-“ (със, заедно) и глагола „sentire“, който означава усещам, мисля, но и на същото мнение съм (cum aliquo). Следователно консенсус означава единодушие, да си на едно мнение с някого, да сте съгласни.

Мнението на римските юристи за мълчанието е изразено в Дигестите. Според Паул този, който мълчи, не означава, че е съгласен, но и не отрича непременно (D.50.17.142). Юриспруденцията приема, че мълчанието трябва да се

тълкува за всеки отделен случай и може да означава различни неща. Освен „tacitus consensus“ са въведени и термини, като „non contradico“ (не се противя), „scientia et patientia“ (знание и мълчание), „non dissentio“ (съгласявам се), които подсказват, че мълчанието е активно волеизявление, обаче изразено/проявено чрез пасивно поведение. Възможен е паралел между съдържанието на тези термини и съвременната представа за значението на конклюдентните действия. При тях няма езиково обективизиране на волята, но еднозначно може да се направи извод за съдържанието ѝ. Не са много хипотезите в римското право, при които въпросът за мълчанието като форма на съгласие е засегнат. Изследването на текстовете дава основание да приемем, че мълчанието (patientia) не е равнозначно на съгласие. Все пак изключения от това правило има най-вече в облигационното право. Съгласието на страните е основно за договорите и представлява съвпадане на волята им по облигационното отношение. То трябва да се изрази външно (обективно) чрез думи, формули, с писмен акт, с жест. В този смисъл при договорите (особено консенсуалните) не само волеизявлението, но и цялото поведение на съдоговорителите може да бъде тълкувано. При това положение вече можем да приемем мълчанието за съгласие. Например при наемане на вещ, ако след изтичането на срока на договора наемателят продължи да ползва вещта със знанието (scientia) на наемодателя, се смята, че договорът е мълчаливо подновен (tacita reconductio). Други хипотези на мълчаливо съгласие има при сключването на брак – ако бащата на момичето не се противопостави чрез поведението си, се счита че мълчаливо е одобрил връзката. От бащата се очаква да се противопостави изрично, ако не се съгласен. На следващо място римското право забранява подвластни да бъдат кредитирани без съгласието на бащите им и на кредитора може да бъде отказано предоставяне на иск, ако е действал против постановлението. Но щом бащата знае, че негов подвластен се задължава, и не е дал изричното си съгласие, той трябва да се възпротиви, иначе бездействието му ще се приеме за одобрение и тогава той носи отговорност по задължението. При тези два случая мълчанието се разбира като не-противопоставяне (non contradictio) – когато не се действа в ситуация, която го изисква, се извежда заключението, че мълчащият е съгласен. Макар да не сме посочили изчерпателно всички хипотези на мълчаливо съгласие в римското право, с тези примери може да се покаже, че става дума за редки хипотези и

поради това не може да се приеме, че е установен принцип на мълчанието като съгласие.

Отговор на въпроса „Съгласен ли е този, който мълчи?“ не дава еднозначно и съвременното право. Правното значение на мълчанието е различно в отделните отрасли и от това не можем да изведем общ принцип. В частното право липсата на волеизявление поначало се приравнява на несъгласие. Хипотезите, в които това може да се счита като изразяване на воля за приемане, са изключение. При действието на принципа за свобода на договарянето и правилото, че встъпване в правоотношение има едва при съвпадане на насрещни волеизявления, насочени към един и същ резултат, мълчанието е по-скоро несъгласие. Съвременният законодател продължава римската традиция да посочва изрично хипотезите, в които мълчанието се приравнява на съгласие. Ще спомена само случаите на продажба с уговорка за опитване по чл. 204 от ЗЗД, сделки от името на търговец (извършени от лице без представителна власт – чл. 301 от ТЗ) и между търговци, които имат трайни отношения (чл. 292 от ТЗ). Това разбиране е наложено и в публичното право. От правилото по чл. 58, ал. 1 от АПК – непроизнасянето в срок на административния орган да се смята за мълчалив отказ, все по-често специални закони предвиждат обратното, за да се преодолее бездействие и да се удовлетвори правният интерес на заявителя. В Закона за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност е предвидено, че при издаването на разрешение и на удостоверение за извършване на еднократни сделки или действия се прилага мълчаливо съгласие, ако в закон не е предвидено друго, и че такова е налице, когато органът не е изпратил до заявителя уведомление за отказ до изтичането на срока за произнасяне (чл. 28). Като гаранция за правата считам и правилата по чл. 58, ал. 4 от АПК относно установяване съдържанието на мълчаливо съгласие – то е идентично със съдържанието на подаденото искане и се посочва в декларация до органа – и че индивидуалният административен акт, изразен чрез мълчаливо съгласие, не може да създава задължения и да засяга права и законни интереси за граждани и организации, различни от заявителя.

Защо мълчанието е съгласие единствено при наличие на изрични правни норми, по изключение – при обособен фактически състав? Причината е в нуждата от стабилност, сигурност, непротиворечивост и предвидимост в отношенията. Допускането мълчанието да се приема за съгласие е обосновано само когато

обществената практика го изисква - да се осигури бързина и ефективност при развитие на отношения, за гарантиране на права и стабилност на оборота.

- *А за теб, Катилина, като седят мирно, одобряват! Като мълчат, викат!* – силният глас на Цицерон извади Публий Тацитурус от мислите му. Той отново склони глава и си каза, че, щом мълчи, няма как да знаят дали е съгласен или не.

КОНСЕНСУС ПРИ ОСИНОВЯВАНЕТО В РИМСКОТО ПРАВО

Калина Ивайлова Даскалова

Резюме: Целта на това есе е да изследва има ли консенсус при двата вида осиновяване в Древния Рим и ако има, между кои страни е този консенсус. Може ли да се приеме, че осиновяването е сделка за древните римляни? Чрез съпоставянето на съгласието при *adrogatio* и *adoptio* се достига и до отграничаването им от осиновяването днес, с неговите хуманни цели, насочени изключително в интерес на осиновяваното дете.

Ключови думи: консенсус, осиновяване, *adoptio*, *adrogatio*, Древен Рим, съгласие.

CONSENSUS ON ADOPTION IN ANTIEN ROM

Kalina Daskalova

Summary: The purpose of this essay is to explore whether there is a consensus on the two types of adoption in Ancient Rome and, if so, between which sides is the consensus. Can the adoption be considered a form of a deal for the ancient Romans? By comparing the consent in *adrogatio* and *adoptio*, we are separating them from adoption today, with its humanitarian goals, directed entirely towards the interest of the adopted child.

Keywords: consensus, adoption, *adoptio*, *adrogatio*, Ancient Rome; consent.

Осиновяването в Древния Рим възниква от сакрална гледна точка във връзка с култа към Ларите. Според римската митология след смъртта си добрите хора се превръщат в лари, а всеки дом е покровителстван от фамилените Лари, като главата на фамилията е бил върховният им жрец. Именно с оглед на продължаване на семейството там, където естествено продължаване на семейството е липсвало, както и с оглед на получаване на *sacra* – защита от боговете на фамилията и дома, възниква осиновяването като вид правна сделка, а в основата на всяка сделка стои съгласието.

Съществуват и други становища относно необходимостта от възникване на осиновяването като правен институт. Едното е във връзка с необходимостта на всяко лице да остави след смъртта си имуществото си на някого, а другото – от необходимостта да се създаде, макар и по изкуствен път, *patria potestas* тогава, когато не е могло да възникне по естествен път чрез зачеване и съответно след това раждане на дете.

В римското право първоначално възниква институтът на *adrogatio* (*arrogatio*, според Karl Ritter von Czychlarz, професор при Виенския университет, Учебник по Римско право, 1921 г.).

От значение е, че при *adrogatio* съгласие се изисква както от осиновител и осиновен, така и съгласие от народа - *rogation ad populum*, но такова не се търси от когнатите и агнатите на адрогирания – за разлика от днес, когато една от предпоставките за осиновяване е съгласие да бъде дадено от биологичните родители. Но за разлика от древността, съгласно действащия към настоящия момент Семейен кодекс – чл. 77, ал. 1, може да бъде осиновено само лице, което при подаване на молбата за осиновяване не е навършило осемнадесет години.

Adrogatio е осиновяване на едно лице *sui iuris*, т.е. юридически автономно лице, и се състои в това, че един свободен от фамиленна власт гражданин се е подчинявал на *patria potestas* на друго и с това е влизал в семейството на последния с всички лица и имущество, които зависели от него.

Интересното е, че този вид осиновяване е предполагало предварителна *causae cognitio* и съгласие на *pontifices*, като е била извършвана чрез държавноправен акт, а именно *auctoritate populi*, в куриатните комиции (с особен *lex curiata*). Те били свиквани по този повод от понтифите и заседавали *pro collegio* под председателството на *pontifex maximus*, който при това играел

ролята на rogator (Karl Ritter von Czychlarz, професор при Виенския университет, Учебник по Римско право, 1921 г.).

Следователно съгласието както на осиновителя, така и на осиновения се преценява от куриатните комиции, но преди това трябвало да бъде направено превантивно проучване на целесъобразността на adrogatio от страна на понтифиците, едва след това Pontifex Maximus свиквал комициите по курии. Свикването на куриатните комиции е ставало както обикновено – устно и писмено, чрез публикуване на едикт, в който се посочват денят (т.нар. комициален ден, несъвпадащ със съдебен, пазарен или празничен ден), мястото (обикновено в рамките на pomerium) и предметът на събирането – въпросната adrogatio. След като бѐдели свикани куриатните комиции, се извършвали питанията, за които научаваме от Институциите на Гай (проф. д-р Салвадор Руис, Пино Понтификален университет „Комиляс“, Мадрид, Испания, “Някои формални въпроси, свързани с осиновяването в Древния р.Рим . IUS ROMANUM 1/2017).

Именно чрез тези питання и чрез отговорите, които следвали, според мен, се е изразявало съгласието на осиновяван и осиновител. Още повече, че адрогираният е бил sui iuris, а не alieni iuris, както е при другия вид осиновяване-adoptio, създаден по-късно, с различно съдържание и различна процедура.

При adoptio съгласие на осиновяваното лице не се търсело, защото това подвластно лице, според мен, е било по-скоро един обект на сложната сделка, каквато представлявала datio in adoptionem. Моето мнение е, че при това осиновяване имаме консенсус между три лица, а именно – между осиновителя, бащата на осиновявания и едно трето доверено лице - ответник, на което се прехвърлял чрез манципация трикратно синът, за да може след третата mancipatio, когато синът ставал свободен от властта на бащата, да се осъществи същинският адопционен акт. Adoptio се извършвало под формата на in iure cessio пред претора, като осиновителят твърдял, че той е бащата на детето, а третото лице – ответник, мълчаливо се съгласявало с това твърдение. Като резултат на процеса излизало, че осиновителят е законен баща на осиновеното лице, което е преминало в крайна сметка от patria potestas на баща си към patria potestas на адоптивния баща, или в крайна сметка едно лице alieni iuris, т.е. свободно, но подчинено на властта на *pater familias* лице, променяло своя статус, преминавайки от подчинението на една фамилна власт към друга.

По времето на Юстиниан тази процедура се опростява, променя се и самият смисъл на *datio in adoptionem* и чак тогава съгласието на осиновявания се е вземало предвид, въпреки че процедурата е била много по-опростена, когато се е касало не за син, а за друго подвластно дете – внук или дъщеря.

И при двете форми на осиновяване само мъжът е можел да осиновява, защото само чрез него се продължава семейството, а жени не е можело да бъдат осиновявани при първата форма на осиновяване – *adrogatio*, като една от причините е била, че те не са имали достъп до народните събрания.

А именно народното събрание е играло съществена роля при този вид осиновяване както за изясняване каузата на самия осиновителен акт, така и според мен за консенсуса, постигнат между осиновител и осиновен. В крайна сметка след изясняване на съгласието на осиновител и осиновен куриатните комиции гласували, като, за да бъде завършена адрогацията, трябвало повечето от комициите да дадат съгласието си за осиновяването, но преди това адрогираният трябвало да декларира пред събранието, че излиза от досегашния сакрален съюз.

Adrogatio води след себе си значими правни последици, защото едно лице – свободно и пълнолетно, преминавало под властта на трето лице, като не е само това. Ако адрогираният е имал свои подвластни или лица под манус, то и те преминавали под *patria potestas* на адрогатора, като същевременно всичките имоти на осиновявания попадали в патримониума на осиновителя. От друга страна, поради това че адрогираният претърпявал *capitis deminutio*, неговите дългове, произхождащи от сделки, се погасявали, а по отношение на такива от деликти настъпвала ноксална отговорност на осиновителя.

Всички тези правни последици говорят, че *adrogatio* представлява един сериозен фактически и правен акт, базиран според мен на консенсуса не на две страни, но и на трета – куриатните комиции. Поради факта, че един свободен, пълноправен римски гражданин се поставял доброволно под властта на друг свободен и пълноправен гражданин, с акта на *adrogatio* се е търсел скрит мотив на осиновител и осиновен. Някои романисти намират такъв освен в имуществения интерес, т.е. в наследяване на имотите на адрогатора или опасност от присвояване на имота на осиновявания, но и в политически консенсус, защото е имало много такива осиновявания от плебеи на патриции тогава, когато „плебеите успели да заемат важни политически позиции,

осиновяването се ползвало от онези патриции, които се стремяли да се превърнат в трибуни на плебса, като са позволявали да бъдат осиновени, за да могат да се сдобият със статут на плебей” (Анджела Велианте, юрист по професия, работила към Европейската комисия в сектора на образованието, „Кратка история на осиновяването”).

Моето мнение е, че съгласието на народа при *adrogatio* не се е давало формално и при всички поискани случаи. Гелий разказва, че „адрогациите не се извършват с лека ръка и са наситени със защитни мерки – с декрет се събират понтифиците, куриатните комиции, разглежда се дали искането не е уловка, за да се присвои имуществото на онзи, който се иска да бъде осиновен, и в крайна сметка се изисква обичайната в такива случаи клетва съгласно формулата на върховния понтифекс Муций” (проф. д-р Салвадор Руис Пино, Понтификален университет „Комиляс“, Мадрид, Испания, “Някои формални въпроси, свързани с осиновяването в Древния р.Рим . IUS ROMANUM 1/2017).

Независимо че *adoptio* се отнасяла за подвластно лице и се различавала както по процедура, така и по изискуемите съгласия от *adrogatio*, то последиците и от нея били в крайна сметка *capitis deminutio (familiae mutatio)*.

Осиновяването в нашето съвремие се различава коренно от двата вида осиновяване, познати в римското частно право. Според мен, първо, защото при него целта е да се защити преди всичко интересът на осиновявания. И второ, защото, въпреки че детето дава съгласие за този правен акт само ако е навършило четиринадесет години, осиновяването в никакъв случай не може да се нарече правна сделка.

НЕВЪЗМОЖНОСТ ЗА ПОСТИГАНЕ НА CONSENSUS ПРИ ЕДИН ИЗБОРЕН ПРОЦЕС

Виктор Георгиев

Резюме: В есето са разгледани проблемите за достигане на всеобщ консенсус относно един по-различен вид социални правоотношения. Избирателният процес е разгледан като метод за постигане на съгласие по подобие на това в облигационното право. Набелязани са основните разлики при видовете избирателни системи и някои от проблемите, които възникват при тяхната употреба.

Ключови думи: избирателен процес, пропорционална избирателна система, мажоритарна избирателна система, обществен договор, власт.

IMPOSSIBILITY OF REACHING CONSENSUS IN ELECTION PROCESS

Victor Georgiev

Abstract: In the essay are considered some of the problems of reaching universal consensus on a specific type of social relationship. The election process is presented as a method for reaching a consensus in the manner specified by the contract law. The main differences between electoral systems are emphasized, but also the troubles arising from their usage.

Key words: election process, proportional representation, majoritarian representation, social contract, authority.

Още в най-ранните си стадии на развитие човечеството е чувствало необходимостта от това някой член на общността да упражнява власт над всички останали. Днес се е достигнало до идеята, че властта принадлежи на всички, взети като едно цяло, които предават временно нейното държане¹ посредством едно колективно волеизявление, формиращо се чрез един избиращ процес. Това предполага и наличието на едно колективно съгласие кому да бъде предадена, но то е далеч от това да бъде наречено консенсус.

В облигационното право за консенсус можем да говорим едва тогава, когато е налице предложение и то бъде прието. Но ако една от оферираниите страни не приеме предложението, това е достатъчно да не се породи никаква правна последица. Възможно е обаче и част от оферираниите да са съгласни, а други не, като в резултат на това ще се породят правни последици само за приелите предложението и оферентите. От тази гледна точка постигането на консенсус предполага едно единодушно вземане на решение. Не така стоят нещата обаче при един изборен процес, който следва да се отграничи от едно просто състезание, тъй като при него също е налице отправяне на предложение от страна на кандидата към избирателите чрез предизборна програма, като последните имат възможността да приемат или да не приемат, давайки своя глас. Съгласието на мнозинството ще доведе до съответните правни последици, но също и за онези, които са приели нещо друго или изобщо не са приемали нищо.

Постигането на единодушие по какъвто и да е въпрос се усложнява все повече и повече с увеличаването на броя на оферираниите лица, а парадоксалното е, че по един толкова важен въпрос, какъвто е „кому да се повери държането на властта“, той даже е невъзможен поради огромната численост на избирателите. За да има едно легитимно прехвърляне на това държане за определен срок от време, е необходимо да се потърси съгласието на онзи, който я притежава. За разлика от чл. 3, ал. 1 на Френската конституция от 1958 г. обаче в Конституцията на Република България от 1991 г. никъде не се споменава, че властта принадлежи някому – единствено загатване има в чл. 1, ал. 3, която говори за „народен суверенитет“, като по-скоро следва да се приеме като даденост от конституционната теория твърдението, че властта принадлежи

¹ Вж. чл. 1, ал. 3 от КРБ

на народа. Той от своя страна представлява една съвкупност от правни субекти, като, за да се достигне до едно общо волеизявление по въпроса, посочен по-горе, е необходимо всеки един от тях да направи едно индивидуално, а след това на базата на сравнение да се достигне и до изразената обща воля.

Древните общества са решавали онези въпроси, които изискват постигане на обща воля и са от особена важност, но не е възможно по тях да се достигне до консенсус, или чрез жребий, както се избират съставите на някои от органите на власт в Древна Атина, или чрез предоставянето някому възможността за еднолично вземане на решение – възможността за избиране на диктатор и създаването на императорски провинции в Древен Рим. В съвременното право този проблем се преодолява с представителството, а в други случаи, както в чл. 92, ал. 1 от КРБ – чрез създаване фигурата на едноличен орган, олицетворяващ единността на нацията, комуто е предоставена дискреционната власт да взема еднолични решения вместо и от името на общността като едно цяло².

Общата воля обаче при един избирателен процес съвсем не означава постигнат универсален консенсус. Различните избирателни системи – пропорционална, мажоритарна или смесена, достигат до решения, които или се доближават до всеобщия консенсус, или се отдалечават от него, но те винаги са много далеч от реализирането на 100% гласували „за“. Общата воля представлява решението на мнозинството от гласувалите, а не решението на всички, като правни последици настъпват и спрямо останалите, които не са част от това мнозинство.

При изборите на еднолични органи в Република България до общата воля се достига посредством мажоритарна система³ с абсолютно мнозинство, която за разлика от тази с относителното винаги води до победа на кандидата, получил повече от половината гласове. Това не е средство за постигане на универсален консенсус, а единствено компромисен вариант, който осигурява винаги победа на едно по-тежко мнозинство. Още повече, че президент, избран с повече от 50%, като че ли повече би олицетворявал единството на нацията⁴ от президент, избран с 30% например.

² Подобна е причината за предоставяне на президента на правомощието в чл. 100, ал. 1 от КРБ.

³ Вж. чл. 310 и 313 от ИК

⁴ Вж. чл. 91, ал. 1 от КРБ

Ако се достигне до балотаж обаче, онази част от гласоподавателите, която е гласувала за кандидати, неklasирали се на първо или второ място, няма да може да подкрепи отново онези, на които е гласувано доверие на първи тур. Необходимо е да се гласува за един от двамата кандидати на балотажа, които в някои случаи не са били подкрепени от отделен гласоподавател на първи тур и то по причини, които вероятно го заставят да упражни правото си на глас в полза на първите двама. По този начин още след първия тур се оформя една голяма група от гласоподаватели, които ще останат неудовлетворени, защото изборният от тях на първи тур въобще не е достигнал до втори. Както на балотажа, така и още на първи тур е възможно да се даде глас „не подкрепям никого“, но дали подобен вот има правно значение освен база за едно социологическо проучване е спорно⁵. Въпреки посочените проблеми абсолютното мнозинство при избори на еднолични органи, при които гласуването е *intuitu personae*, се използва с цел да се доближи крайният резултат повече до универсалния консенсус.

Що се отнася до избори за народни представители, когато е налице мажоритарен вот, се използват относителни мнозинства. При тях е още подалечна идеята за достигане на универсален консенсус. Основният проблем, възникващ при подобен вид избирателна система, е гласоподавателите да подадат вота си единствено за да персонифицират компетентности, особено при разделение на едномандатни избирателни райони, където необходимият брой гласове за един кандидат в Република България, за да успее той да събере 50% + 1, би бил условно 14 600 гласа и то при избирателна активност 100%. Проблеми, като контролиран и купен вот или онези, които възникват поради по-голямо влияние на една политическа партия в определен регион на страната, не само че не биха се решили при тази ситуация, а даже биха се задълбочили.

Трябва да се има предвид и разпоредбата на чл. 67, ал. 1, изр. 2 от КРБ, забраняваща обвързването с императивен мандат на народния представител⁶, и да се разграничава възможността чрез своята компетентност той да решава

⁵ Вж. чл. 93, ал. 3 от КРБ и по-специално в частта „*действителни гласове*“, както и Решение № 18 от 22 октомври 1996 г. по к.д. № 22/96 г. на Конституционния съд на Република България с особените мнения на съдиите П. Пенев, Т. Тодоров, Г. Марков.

⁶ Вж. в този смисъл и чл. 67, ал. 2 от КРБ, въвеждаща правилото „*трябва да действат...*“

важните проблеми на регионално ниво от тази на местните органи на самоуправление в административно-териториалните единици. Но това са проблеми, засягащи повече социологическия аспект на един избран резултат.

Не така стоят нещата при пропорционалната изборителна система, каквато у нас се използва при изборите на народни представители. При тях е характерно, че гласоподавателят не гласува за определена личност, макар че трябва да се има предвид и преференциалният вот, а за определени идеи, изложени в предизборните програми⁷. Дори тогава, когато резултатът би бил 5% от действителните гласове, политическата партия или инициативният комитет ще успеят да изпратят народни представители и волята на гласоподавателите ще бъде „зачетена“ – нещо, което при мажоритарния вот е немислимо. Така на практика броят на неудовлетворените гласоподаватели ще бъде по-малък от този при мажоритарния вот, като доста рядко биха останали повече от 10%, но проблемът тук се появява едва след изборите, когато се оформят мнозинствата вътре в самия парламент. Не бива да се забравя обаче, че при балотаж онези, гласували на първи тур за кандидати, различни от първите двама, едва ли ще бъдат удовлетворени напълно при ситуация, в която ще се стигне до него, а това е още едно предимство в полза на пропорционалната изборителна система.

Обща воля, постигната чрез консенсус, при един избран процес не е възможна. Простото правило, че възникват правни последици само за съгласилия се и неговия оферент, не е възможно – общите правила за поведение, приети от народните представители, ще обвързват и онзи изборител, който не е подкрепил нито един от участниците в гласуването на закона в широк смисъл. Различните видове изборителни системи са предназначени именно за да се доближи резултатът до границата, която всички са приели, колкото и далеч да се намира той от нея. Възможно е да се въведат по-тежки от абсолютното мнозинства, но това няма как да реши проблема, тъй като такова изискване би довело в повечето случаи до невъзможност някой да бъде все пак избран. На онези, които са недоволни, им се предоставя правото на протести, референдуми и т.н.

Така към двусъставния консенсус – предложение-приемане, може да се обособи един друг трети елемент – примиряване. Примиряването няма да е

⁷ Вж. чл. 2, ал. 2 ЗПП

нищо различно от това да се приеме волята на мнозинството за способна да породи всички правни последици, като да бяха гласували всички „за“. Но едновременно с това примиряване може въобще да не възникне. Поражда се един *circulus vitiosus*, от който в крайна сметка не може да се излезе, без да се възприеме това, че за постигане на особения вид консенсус при един изборен процес не е нужно съгласието на всички, а на повечето.

ОБЩЕСТВЕНИЯТ ДОГОВОР

Благовеста Шейтанова

Резюме: Това есе представя модела на Жан-Жак Русо за „Обществения договор“ от философско-правна гледна точка. Използвайки за основа теорията на Джон Лок - „*tabula rasa*“, концепциите за добро и зло се разглеждат като външна за естественото състояние идея. Поради това човешкото същество се подчинява първо на морала, а след това и на държавата, и на създадените от нея норми. Изгубената по този начин свобода и невъзможното съгласие са поставени като основен проблем в есето.

Ключови думи: общественият договор, морал, свобода, *tabula rasa*, воля, естествено състояние, норми, социум, ценностна система.

SOCIAL CONTRACT

Blagovesta Sheytanova

Abstract: This essay presents Jean-Jacques Rousseau`s model of the „Social Contract“ from a philosophical and legal point of view. On the basis of the theory of John Locke - „tabula rasa“ the concepts of good and evil are considered as an external idea to the state of nature. Therefore, the human obeys first morality, then the state and the norms it creates. The subsequent loss of freedom in this way and the impossible consent are placed as the main problem in the essay.

Key words: social contract, moral, freedom, tabula rasa, will, state of nature, norms, society, value system.

Историята на политическите идеи, бидейки динамична и комплексна по характер, разкрива една движеща сила, тази на човешкия разум и непрестанния му стремеж към напредък и жажда за познания. В тази връзка най-ярко се открояват имената на двама учени енциклопедисти, станали завинаги част от пантеона на световното интелектуално наследство - Жан-Жак Русо и Джон Лок - спомогнали за насърчаването на политическите реформи в цяла Европа, в следствие на които се е зародило и усъвършенствало днешното демократично управление на държавите.

В началото на своето най-известно произведение „За обществения договор“ Жан-Жак Русо е увековечил следната мисъл „Човек се ражда свободен, а навсякъде е в окови.“¹

Чрез едно единствено изречение женевският мислител умело представя основния идеен замисъл на труда си - заменяйки естествената си свобода за участие в държавата, човек прави избор, чрез който става част от обществото, подписвайки т.нар. „обществен договор“. По този начин той се обременява да носи „окови“, „оковите“ на своите права, задължения и забрани, по-късно институционализирани, пречупвайки се през призмата на юридическата наука. Ала всяко едно правило се отчуждава от свободата, тъй като то само по себе си съдържа и забрана.

Замисляйки се за цялостното разбиране на този парадокс, следва да се вникне във взаимовръзката на право, държава и нуждата на човек да участва в социума.

Нека като за начало се спрем на човешките взаимоотношения. Те се материализират чрез позитивното право и придобиват характер на правоотношения. Вследствие на тяхната поява се развива и моралът и те аналогично започват напълно естествено да се основават на категориите „добро“ и „зло“, на чиято база се градят обществените взаимоотношения.

Противно на възприятието за двете начала нищо във Вселената не е подчинено на правилното и неправилното, то просто съществува и е част от битието, което човешкото съзнание за свое улеснение и сигурност е разпределило и наименовало с дадени черти вследствие на вътрешни изживявания. В този ред на мисли разграничението на „добро“ и „зло“ е една второстепенна, придобита и създадена от хората природа.

¹ Жан-Жак Русо „За обществения договор“, С.: Лист, 2018, стр. 9

По този повод трябва да приемем за основополагаща теорията на Джон Лок за „tabula rasa“², според която човек се ражда в състояние, подобно на една „бяла дъска“, т.е. не притежава никакви вродени идеи, част от които е и разграничаването на „добро“ и „зло“, което като че ли сме свикнали да смятаме, че идва от само себе си, от същността на човека. Вследствие на това, проследявайки историята, макар и много далечни и наглед отмити, корените на добродетелта се създават съзнателно от човека вследствие на когнитивните му умения. Поради което преминавайки през вековете, тази идея за категоризиране на „зло“ и „добро“ се е усъвършенствала в познатата ни ценностна система.

Ако дори и за момент се абстрахираме от идеята за незаменимост на човешкото същество и неговото превъзходство над природата и другите живи същества единствено поради наличието на мисловна дейност, то помежду им се намират много общи поведенчески модели (не се визират нагоните).

Един наглед житейски пример. Всяко малко дете е порицавано от родителите си при някоя своя „неправилна“ постъпка и е поощрявано при правилната такава. Колкото и фрапиращо да изглежда сравнението, същото се открива и при собственика на куче, който награжда домашния си любимец за всяка вярно изпълнена команда или спазване на зададени правила за поведение и го смъмря за неизпълнението на горепосочените. И двете създания подлежат на дресировка, недвусмислено показваща им последиците от техните действия, като с това се предотвратява бъдещо неправилно поведение.

Следователно категоризацията на двете начала се насажда още с когнитивните познавателни процеси у необремененото съзнание, като се запечатват дълбоко в него, съхранени до края на виталността на дадената личност. От този момент нататък осъзнаването на правомерността и съответно неправомерността в постъпките е напълно осъзнато, но волята се явява като този фактор, който съответно довежда до извършването на дадено действие, а оттам и неговото разграничаване в някоя от двете категории. В този ред на мисли точно това изкуствено разделение и категоризиране се явява вторичната природа у човека, която е създадена, за да е способна една личност да осъществява правилни взаимоотношения с другата част от обществото.

От тук следва и изводът, че думите на Русо за вечните окови по-скоро биха се съотнесли за едно цялостното подчинение на индивида на дадени правила при

² Иън П. Макгрейл, „Великите мислители на Запада“, С.: Библиотека 48, 2003, стр.439-447

сключването на „обществения договор“, било то разглеждани като правни норми, при неспазването на които държавата се намесва чрез силата на санкцията, или тези за подчинението на човешките връзки в обществото.

Аналогично обществен договор, който не е причинил вреда, не е способен да съществува, тъй като в една държава или дори малко общество един от основните и необходими елементи е да има пълно подчинение и „оковаване“ на човешкото същество – нещо, което Русо твърдо се опитва да отрича или заобикаля в своята теория. Но без подчинението на една власт тя не би могла да придобие нужната легитимност, чрез която съответно да управлява множеството.

От друга страна, Джон Лок твърди, че естествената индивидуална свобода се заменя от справедливото общество, което с единна воля и мнозинство успява да наложи своята воля. За него индивидът никога не губи своята свобода, тъй като я преоткрива в обществото.

Противно на горепосочената идея човекът никога не е бил свободен. Още от началото на своето съществуване той несъзнателно започва да се подчинява на моралните правила, които всъщност са част от обществените взаимоотношения, от своя страна представляващи градивен елемент на „обществения договор“. Дори и по рождение да е свободен, то още чрез първия му допир с моралните ценности неговата пълна свобода е била заменена от подчинението на общите разбирания за света и категоризирането. Като естествена последица от това и правото, неизменно обвързано с държавата, развива и налага своите норми, при което се наблюдава едно двойно подчинение, един път на ценностната система и впоследствие - на правната.

В подкрепа на тези размисли Русо твърди, че за регулирането на обществения живот и създаването на държавни органи са нужни правила, но такива, които да бъдат необвързващи с човешките страсти, а създадени от един по-възвишен разум. Подобна теория дава позитивната идея за усъвършенстване на човешкото съзнание дотолкова, че то да успее да се абстрахира от своите предубеждения. Нещо все още недостижимо *„Тъй като живеем сред хората, нито една от нашите присъди за тях не може да ни отдели от тях, да създаде разстояние между нас.“*³

В този ред на мисли „Общественият договор“ не би могъл да съществува в тази си чиста форма, която бива описвана от двамата велики мислители – Жан-

³ <https://www.crossroadbg.com/citati-prisada/>

Жак Русо и Джон Лок, поради факта, че е опорочен още в момента на своето създаване. В своята основа, той винаги е представлявал едно обществено и личностно подчинение на правните и моралните норми, на едни разбирания, определени за правомерни. Без това подчинение е напълно невъзможно една личност да бъде смятана за пълноценна и впоследствие приета в обществото, а оттам аналогично и включена в политическия живот.

По този повод идеята за преоткриването на свободата чрез другите в обществото е невъзможна поради факта, че тя е безвъзвратно загубена сред вековете още чрез създаването на първия социум. Демокрацията в лицето на ощетеното малцинство винаги ще придобива гротескната форма на абсолютизъм и еднолично управление, тъй като за тях мнозинството изглежда като едно тяло, като една личност, като деспот, един Левиатан, чиято сила е невъзможно да бъде преборена.

Естествено, макар и приятна, идеята за пълно съгласие за жалост при всеки опит за реализация бива драстично разрушена под напорите на разграничението на всяка една личност от обществото, което нетрайно действа ту като едно цяло, ту като различни личности и постоянно се разгражда и изгражда наново. Поради което постигането на съгласие е невъзможно в своята пълнота.

„В безименната и съответно безотговорна тълпа чувството за отговорност, тази постоянна задръжка пред отделния човек, изчезва напълно...“⁴

Въпреки това основният въпрос, който би следвало да бъде зададен, е защо като добро за човека не се смята неговото естествено състояние, а това, което е възприето, че е добро за него, т.е. неговото пълно подчинение на обществените нагласи и всички норми, било то правни или морални?

⁴ Гюстав Льобон, „Психология на тълпите“, С.: Асеновци, 2014, стр. 20-21

ТРЯБВА ЛИ БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА ДА ИМАТ ПРАВО НА ГЛАС?

Виктор Димитров

Резюме: Идеята, която съм заложил в есето си, е да предоставя двете противоположни гледни точки на хората, които са „за”, и на тези, които са „против” българите зад граница да имат право да гласуват за изборите в България и да оказват влияние върху това, как ще се управлява държавата ни. В заключението съм изложил моите лични наблюдения и предложения за евентуалното решение на този наболял в последните години въпрос и как може да се стигне по най-рационалния начин до „консенсус”.

Ключови думи: избори, право на глас, българи зад граница, наболял проблем, разединеност, търсене на общото благо.

SHOULD BULGARIANS ABROAD HAVE THE RIGHT TO VOTE?

Victor Dimitrov

Abstract: The purpose of this essay is to present two separate sides of a controversial argument. One being against Bulgarians having the right to vote from abroad and the other being for. I`m giving examples and reasons with real facts and experience being in touch with people from both sides. In the conclusion I`m sharing my notion with giving an idea of how to solute this problem and how our society can reach an agreement.

Key words: elections, right of choice, right to vote, Bulgarians abroad, a pressing problem, disunity, trying to reach an agreement for the common good

Една от темите, които най-много вълнуват българския народ в последните месеци, освен пандемията беше тази за вече отминалите избори за съставяне на нов парламент. Изборите може и да са минали, но резултатите и последствията от тях вече започнаха и тепърва предстоят. Още от протестите миналата година стана ясно, че голяма част от живущите в България искат някаква промяна. И не само българите, които живеят на наша територия – голяма част от нашите сънародници в чужбина също ги вълнува и имат пряк интерес от развиването на страната ни в добра посока по една или друга причина. Именно заради това мнозина определяха вече отминалите парламентарни избори като революционни. Резултатите отдавна са налице и смея да твърдя, че имаше изненади. Но не разместването в класирането на партиите беше толкова голяма изненада за мен, колкото това, че имаше огромно разминаване между това, как бяха класирани партиите от българите, които живеем в родината си, в сравнение с резултатите на българите, които са гласували зад граница. Всеки, който има желание може да извърши собственоръчно справка в сайта на ЦИК за резултатите от гласуването в нашата страна. Разбира се има и отделни сайтове, където са публикувани резултати само от избирателите в чужбина. Наистина много въпроси изникнаха в мен след тази толкова различна подредба. На какво се дължи това? Българите в чужбина ли виждат нещо, което ние тук не можем да прозрем, търговията с гласове ли ни е на много високо ниво, или има нещо друго? И тук идва вече следващият въпрос – щом българите в чужбина имат доста по-различни виждания от нас, които живеем тук, следва ли те да имат правото на глас да повлияват на крайния резултат? Как можем да стигнем до всеобщ **консенсус**, за да може всички да бъдат удовлетворени?

Нека да започна с това да разясня какво точно означава думичката „консенсус“. „Консенсус“, или по-скоро „consensus“, е дума, която официално започва да се използва през 17-18 век и е с латински произход. Произлиза от „consens“, което означава съгласие, и от глагола „consentire“, който значи да позволиш. Най-точно обяснено, „консенсус“ означава да се стигне до крайно единодушно съгласие, като в доста случаи това е с цената на компромиси. Консенсус може да се постигне най-малко между две страни или двама души, като това най-често се случва в спорове, дебати, актуални проблеми и др. Всяка страна излага своите възгледи, идеи, мотиви и аргументи, като накрая целта е да се стигне до споразумение.

След като изясних какво означава думата „консенсус“, е време да видим до колко чрез всеобщо съгласие обществото има възможност да решава определени социални проблеми. Темата за правото на глас е много мащабна и не опира само до това дали българите в чужбина да имат право да гласуват – много голяма част от масата искат и хора, които нямат необходимото образование или пък са с различен етнос или вероизповедание, да не могат да решават кой да ни управлява. Това доста наподобява на ситуацията в Древен Рим, където, за да имаш право да гласуваш, е трябвало да имаш конкретен социален статус и да принадлежиш към социална структура, която е била привилегирована. Все пак през 3 в. пр.н.е. и плебеите получили изборителни права. Всички останали в Рим обаче – италийци, жени и роби, били възприемани като неспособни за тази висша чест. Нека се върнем на темата на моето есе и да изложим двете гледни точки. Ще разгледам първо гледната точка на хората, които са против българите в чужбина да имат право на глас. Първият и най-често срещан мотив е, че тези хора отдавна са се установили в друга държава и не ги вълнува положението в родината им. Те отдавна са се отказали от родното и са тръгнали да търсят щастията в чужбина. Дори се изричат много тежки определения, като „предатели“, „родоотстъпници“ и други сходни думи. Друг аргумент, който също често срещам, на тази група хора е, че българите зад граница нямат ясна картина за случващото се тук и не са запознати с най-актуалното положение в страната, следователно могат да лежат на стари лаври и симпатии към конкретна партия, която са подкрепяли предходни години или за която са чували добри отзиви. Да, обаче времената се променят, хората в партиите също се сменят. Въпреки че основните възгледи на партиите трябва да се запазват във времето, те малко или много по естествен път се изменят и всеки разнообразява идеологията си. Това според мен е нещо напълно нормално и няма как да имаш едни и същи виждания, които да не се променят с години. За мен лично шансът за промяна в цялостен аспект е знак за прогрес и показност, че човек може да излиза извън поставените от него самия рамки. Но дали и хората, които искат това да имаш право на глас да бъде привилегия, не са прави? Може би са базирали възгледите си именно на Римската империя. Дали тя щеше да просъществува толкова векове, ако не беше функционирала по този начин, който ние знаем? Третият аргумент, който също е често срещан, е, че щом живеят в чужбина, те не споделят проблемите на тези, които сме тук, не знаят как ние се справяме с тях и не са пряко засегнати. Ние живеем проблемите, а те са тези, които не ги живеят, но също така и не ги искат. Те трябва да се интересуват

от положението на страната, в която са решили да живеят, в която плащат данъци, да кандидатстват за тамошно гражданство и да гласуват на изборите за държавата, в която са се установили.

Audi alteram partem! Нека сега видим каква е волята на българите в чужбина да гласуват и дали тя е правно-релевантна. Не трябва да съдим човек, без да знаем фактите. С други думи искам да кажа, че не можем да съдим човек, който е избрал да се установи в друга страна, и да го класифицираме като „предател“. Може именно положението в държавата да го е накарало да стигне до това решение. Има хора, които се борят за промяната, има и такива, които не се, има такива, които си мълчат, както и такива, които са доволни от ситуацията. Винаги ще има разногласия. Затова е трудно да се стигне до всеобщото съгласие (консенсус), особено щом става дума за това в ръцете на кого народът да предаде властта. Също така много от въпросните българи, които живеят в чужбина, са пряко засегнати от ситуацията в държавата, защото имат близки, роднини и приятели, които са тук. Не всеки, който е заминал в чужбина, означава, че не се чувства българин – може би трябва да влезнем в положението на човека, преди да решим да поставяме определения. Може да иска да учи в чужбина, за да получи по-добро образование, което да чувства като предимство, когато се завърне и започне с кариерното си развитие тук. Или може някой да иска да заработи възможно най-много, за да подsigури бъдещето на семейството си. Друга причина, с която българите в чужбина допринасят за развитието на страната ни, е, че именно те са едни от най-големите бизнес инвеститори за България. На практика те са причината социалните системи все още да не са се срутили върху ни. Техните пари правят огромна разлика в слабо развити региони, където цели семейства се издържат и потребяват благодарение на тях. И на последно, но не по важност, място е аргументът, че щом гласуват на изборите в България, то те наистина се вълнуват от политическото положение в страната и следва да са запознати със ситуацията. Както казах в уводните си думи, може би те виждат нещо, което ние не можем да видим тук и на това се дължи разместването в крайното гласуване и класиране на партиите от избирателите в чужбина и тези в България.

Истината е по средата. Винаги съм бил привърженик на тази фраза, защото във всяка гледна точка има по нещо вярно. Има неща, с които съм съгласен и при двете страни, както и такива, с каквито не съм. Все пак повече клоня към това, че подкрепям българите в чужбина да имат право да гласуват. Най-малкото защото чисто юридически това е застъпено в Конституцията на Република България

(върховния закон) и никой не може да отнеме естественото право на нито един български гражданин. Ние живеем в демократични времена, така че гласът на народа трябва да бъде чул. Всеки следва да има правото да изразява правото си на глас, възгледи, вероизповедание и т.н., но разбира се в някакви граници, доколкото да не попречва на някой друг. А и също щом има българи зад граница, които гласуват, то значи може би наистина ги вълнува какво се случва в родината им и искат да я видят да се развива към по-добро. От друга страна, си признавам, че няма как да не ме подразни фактът, че има хора, които живеят в чужбина, нямат роднини тук, нямат имоти, не плащат данъци, установили са се от много години в конкретна държава, имат деца, които дори не знаят корените си и българския език, и продължават да се оплакват и да хулят по родината си. Нека си гледат живота, а ако толкова искат да допринесат по някакъв начин за промяната, да се възползват от правото си да гласуват. Затова винаги се призовава по предизборни кампании да се гласува, както и да не си продаваш гласа, защото наистина всеки глас има значение. Ние сме може би единствената държава в света, която е недоволна от управлението, излиза по протести, сваля правителството и накрая пак избира същите партии. Това за мен е някакъв уникален парадокс. Затова моят апел към всички български граждани е да гласуват винаги, когато има избори, за да нямат право да се оплакват, когато не са се възползвали от своето право на глас. Промяната е възможна и е в нашите ръце. Всичко зависи от нас – гласоподавателите. Относно моя въпрос, по който пиша, за да дам предложение как може да бъде решен този казус с това, дали българите в чужбина да имат право да гласуват, може би най-удачно е да се проведе референдум и да видим какви биха били евентуалните резултати. Референдумът би бил следният: „ЗА или ПРОТИВ приемането на закон, че ако българин, живеещ повече от 5 години в чужбина, има двойно гражданство, няма собственост в България, не плаща данъци и се е трайно установил в някоя друга държава да няма право да гласува?“ Може би това е възможно най-демократичното действие, което може да се направи, за да има допитване до целия български народ, и с резултатите да се провери на какво мнение е народът, като съответно така да се постигне някакъв справедлив консенсус. Смятам, че е удачно зададен и подбран въпросът за такъв референдум, от който и двете страни биха били доволни – едните, защото тези мотиви, които съм изброил, отговарят в голяма част от случаите за българите в чужбина, които не възнамеряват да се завръщат тук и не ги интересува обстановката, а от друга страна, всички други, които не отговарят изцяло на посочените критерии, ще

продължават да имат възможност да упражняват правото си на глас. За финал искам да цитирам Марк Тулий Цицерон, който е казал: „Salus populi suprema lex esto!”

ПОРОЦИ НА СЪГЛАСИЕТО

Галя Христова

Резюме: Основната идея в това есе е представянето на връзката между трите понятия – „желание“, „съгласие“ и „порок“, което се случва благодарение на обективността, а тя, от своя страна, неизбежно води до справедливост. Обективността разглеждам както като средство за откриване на порок в даденото от някого съгласие, така и като начин за собствената ни защита в подобна ситуация.

Проблемът с обективността, който посочвам в текста, е че тя най-често се пренебрегва от обществото, а това е грешка, защото всеки отделен индивид, без значение от общественото му положение, има различен подход и възглед спрямо дадена ситуация. Когато обективността бъде пренебрегната, тя бива заместена от субективността, която е следствие от емоциите, а емоциите рядко водят до рационални решения, или иначе казано – рядко водят до справедливи решения.

Като завършек на мисълта си посочвам, че пороците на съгласието са често срещани в обществото, и ако изключим обективността и започнем да свързваме съгласието само с желанието, без да добавяме порока, то изключваме и самата справедливост, а без справедливостта прогресът на обществото, в което живеем, е подложен на риск.

Ключови думи: порок, съгласие, желание, обективност, субективност, справедливост, общество.

VICES OF CONSENT

Galya Hristova

Abstract: This essay's main idea is to present the relationship between the three concepts - "desire", "consent" and "vice", which happens thanks to objectivity, and objectivity, in turn, inevitably leads to justice. Objectivity is firstly seen as a means of detecting vice in someone's consent and secondly as a way of defending ourselves in such situation.

The problem with objectivity, that is pointed out in the text, is that objectivity is most often ignored by society, which is a mistake, because each individual, regardless of his social status, has a different approach and point of view of a certain situation. When neglected, objectivity is replaced by subjectivity, which appears to be a consequence of emotions, and emotions rarely lead to rational decisions, or, in other words, rarely lead to legitimate decisions.

As a conclusion of my thoughts, I point out that the vices of consent are commonly faced in society, and if objectivity is being excluded and "consent" begins to be associated only with "desire", without bearing the vice in mind, the result is that justice itself is being excluded as well, and, without justice, the progress of the society which we live in is put at risk.

Keywords: vice, consent, desire, objectivity, subjectivity, justice, society

Първата асоциация, която човек би направил с думата „съгласие“, едва ли би била порок, а по-скоро желание. И подобна асоциация е логична, защото повечето хора не се усъмняват в съгласието, дадено от някого, а го приемат като израз на желанието на същия. Но трябва ли „съгласие“ и „желание“ винаги да бъдат приемани като неразделни понятия, или, за да е пълна картината, към тях трябва да бъде добавен и порокът, както и каква е нуждата от проявяване на по-голяма обективност при разглеждането на връзката помежду им? Тези въпроси предстои да бъдат разгледани.

Даването на съгласие на определен въпрос е ситуация, с която всички хора се сблъскваме ежедневно, независимо дали като свидетели, или като преки участници. Когато сме в ролята на свидетели невинаги си даваме сметка дали въпросното съгласие не е обвързано с порок, но за сметка на това често пъти дори не полагаме усилие, за да го свържем с желанието. Нужно е да бъдем обективни при разглеждането на въпроса за пороците на съгласието именно заради това колко е лесно да направим връзка с желанието и колко по-трудно е да бъде направена същата връзка с порока, независимо че последната никак не е непозната на по-голямата част от хората.

Човек ежедневно дава съгласието си както за въпроси с голямо значение, така и за най-малките въпроси, с които сме толкова свикнали, че в повечето случаи дори не ги забелязваме. Тези въпроси най-често започват с „Искаш ли...?“, „Трябва ли ти...?“ и други подобни, чийто отговор може да бъде „Да.“ или „Не.“. Освен като даващи отговор, хората често се оказваме и в ролята на свидетели на подобни волеизявления от страна на други лица. Ще засегна най-вече позицията на свидетелите, защото, когато ние сме в ролята на даващи съгласието си, обикновено се предполага, че сме наясно за какво го даваме, дали нечия чужда намеса го е опорочила и какви ще са последиците от това наше действие. За хората, които са в ролята на свидетели на ситуациите, в които се дава съгласие, и които нямат задълбочени знания по въпроса, би било по-трудно да се досетят за възможността за опорочено съгласие. Определено порокът не е първото нещо, за което човек се сеща, стане ли дума за съгласие. Както споменах в увода и в тезата, по-честата асоциация, която се прави, е с думата „желание“. Сигурно няма човек, на когото не му е познато изречението „Щом се съгласява, значи го иска.“, което сякаш се е наложило като принцип в обществото. Малко са хората, които биха предположили, че може да има нещо скрито зад съгласието на даден човек. Дори ако ситуацията е по-специфична, да речем, че даденото от един човек съгласие е

в разрез с мирогледа на друг или пък с разбиранията, които именно далият съгласието си е имал до момента, отново шансът да бъде предположено, че действието му по някакъв начин е опорочено е малък. Далеч по-вероятно е подобно нетипично поведение да бъде отдадено на моментно състояние на емоциите или на промяна в принципите, а не на заплаха от трета страна например. Въпросът за пороците на съгласието, бидейки въпрос, който се разглежда от правото, улеснява именно юристите в разпознаването, по един или друг начин, на ситуациите, в които съгласието е опорочено. Все пак това са част от уменията, на които юристите биват научавани по време на обучението си – откриването на причинно-следствената връзка между събитията, както и дали въпросните събития са в съответствие с правото. Но как може един обикновен човек без задълбочени юридически познания да разпознае кога едно дадено съгласие е опорочено и нужно ли е да бъде притежавана способността за разпознаване въобще? Ще започна отзад напред с това, че определено тази способност е нужна, защото в противен случай, когато едно лице не е запознато с начините, по които може да бъде манипулирана човешката воля, с начините, по които манипулацията може да бъде разпозната, както и с начините за защита в подобна ситуация, то не може да се очаква, че въпросното лице има каквато и да е реална собствена преценка и защита, ако спрямо него има извършено неправомерно действие. Средството, чрез което може да бъде предотвратено изпадането в подобна ситуация е обективността. И именно тази обективност предстои да разгледам.

Може би няма да е изненадващо, ако реакцията на повечето хора относно понятието „обективност“ не отговаря на реакцията, която същите биха имали към някое добре познато за тях понятие, което често прилагат в разговорната реч или по което се водят при разсъжденията си. Голяма част от обществото не би полагала усилия, освен ако не е крайно наложително, за оформяне на обективен поглед върху събитията. Причините за подобно нежелание варират от недостатъчна заинтересованост до отричане на нуждата от обективност. Това отричане обаче аз отдавам на неразбирането на важността от обективна гледна точка, особено в работата с хора. Пороците на съгласието са най-често, ако не и винаги, причинени от човешка намеса, а за да бъде установен порокът и следователно обявяването на повода, който е изисквал даването на нечие съгласие, за нищожен, отново е нужно участието на човека. В крайна сметка, имайки предвид колко различни са гледните точки на всекиго от членовете на обществото, е немислимо да си позволим отсъствието на обективността в

разсъжденията си. А ако при начина на мислене на даден човек се окаже, че наистина отсъства обективността, то означава, че представата на същия за света е напълно погрешна. Субективността при хората е причинена от емоциите, на които бива отдавано твърде голямо внимание и то най-често в неправилния момент. Като пример мога да дам ситуация, в която се налага група хора, при всички положения с различен поглед върху обстоятелствата, да изработят заедно нещо съществено, свързано с работата им, да речем. Ако един от тях не успее да приеме чуждите позиции и не може да се откаже от вторачването в себе си, ще бъдат намесени различни по своя характер емоции, ще възникне спор и следователно въпросният групов проект най-вероятно ще бъде обречен на неуспех. Може дори самото опорочаване на съгласие вследствие на заплахата, например, също да бъде отдадено изцяло на емоциите, като в случая става дума за емоцията страх. Субективната гледна точка ограничава погледа ни върху всичко, което ни заобикаля, и в крайна сметка води до извода, че светът е само това, което можем да видим в права линия пред себе си, и нищо друго. А няма ли да има по-голямо разбирателство между хората при наличието на обективността? Няма ли хората да изпитват по-малко разочарования, ако разчитат на обективната си преценка, която е пряко свързана и с разума, отколкото да вярват сляпо на емоциите си. Определено да. Тук се намесва и желанието. Причината да свързваме толкова лесно желание и съгласие отново е субективна. Отново липсва обективност в разсъжденията. Но колкото лесно биват свързвани желание и съгласие, толкова лесно могат да бъдат и разделени. Нима на хората не ни е позната ситуацията, в която се съгласяваме с нещо не защото го искаме, а защото е нужно. Тук отсъства порокът, но отсъства и желанието. Макар в темата да става дума за съгласието, ще дам и още един пример с отказа, който даваме, въпреки желанията си, с цел да спазваме наложилите се в обществото морални стандарти или с цел запазването на собствената ни изгодна позиция в обществото. Гореописаните разсъждения приемам именно за израз на обективността. Въпросите, свързани с дадено явление, представляващо интерес за нас, трябва да бъдат разглеждани в тяхната цялост. И за да се случи изграждането на обективна позиция, неминуемо ще се наложи направата на компромис от наша страна, а именно в цялостната картина да бъдат включени и детайлите, които не са по наш вкус. Същото се отнася за отношението на хората към пороците на съгласието. Със сигурност ще има случаи, когато човек, по една или друга причина, няма да иска да допусне възможността, че нечие взето решение, нечие

съгласие може да е било опорочено. Подобно нежелание може да бъде отдадено на това, че по този начин изгодата за едни е по-голяма, или пък на негативните чувства, които далото съгласието си лице причинява. И все пак, дори да има много възможности за оправдаване на явлението субективност, това не бива да бъде допускано, ако бъде прието разбирането, че една от основните цели на обществото е да върви напред.

За да завърши мисълта си, ще се върна към самото начало на това есе и по-точно към въпроса, който поставих в увода, а именно „Трябва ли „съгласие“ и „желание“ винаги да бъдат приемани като неразделни понятия, или, за да е пълна картината, към тях трябва да бъде добавен и порокът, както и каква е нуждата от проявяване на по-голяма обективност при разглеждането на връзката помежду им?“. Смятам, че успех с помощта на разсъжденията си и приложените към тях примери да дам отговор на този въпрос. Светът, в който живеем става все по-динамичен, биват откривани все повече нови начини за постигане на успех и за жалост не всеки от тези начини е съобразен с нормите на правото и с тези на морала. Подобна ситуация е принуждаването на дадено лице, чрез заплаха или чрез неправомерни физически действия, да се съгласи с предложение, което не е в негова, а в нечия чужда изгода. Това явление се нарича „опорочено съгласие“. Факт е, че подобни случаи нито са рядко срещани, нито са неизвестни на обществото. Ако субективността надделее над обективността и към съгласието бъде добавено само понятието „желание“, а понятието „порок“ бъде изключено, то тогава трябва и самата справедливост бива изключена, а няма как едно общество да върви напред и да се развива в положителна насока, ако справедливостта липсва. Пороците на съгласието не са единственото явление, предизвикващо конфликт между субективност и обективност, и именно заради наличието на подобни явления човек трябва да си даде сметка в какъв свят живее и в какъв иска да живее, а ако се окаже, че иска да живее в справедлив свят, който не се управлява от нечии субективни виждания, то трябва да направи компромис и да постави емоциите си на втори план, а разума на първи, в името на общото благо.

ДОБРОДЕТЕЛИ И ПОРОЦИ

Даниел Дончев

Резюме: Добродетелите са олицетворение на човешкото милосърдие, което извисява човека. Постигането на консенсус във всяко едно начинание води до смиреност и отстъпчивост. Авторът се спира в разработката си на съгласието като основен елемент от договорното съдържание в римското облигационно право.

Ключови думи: Римско частно право, съгласие, добродетели, пороци.

VIRTUES AND DEFECTS

Daniel Donchev

Abstract: Virtues are the personification of human mercy, which elevates man. Achieving consensus in any endeavor leads to humility and indulgence. The author dwells in his paper of consent as a basic element of the contractual content in Roman law of obligations.

Keywords: Roman private law; consent; virtues; defects.

Добродетелите и пороците са две противоположни качества, които олицетворяват предимствата и недостатъците на личността. Всеки човек е различен по отношение на характера, възпитанието, обноските и миогледа му за живота. Всяка личност има различна ценностна система и притежава различни човешки добродетели. Винаги ще съществува противоречие между човешките добродетели и пороци. Добродетелите са олицетворение на човешкото милосърдие, което извисява човека. Това е хубавата страна на личността, която показва богатството на човешката душа. Човек е богат, когато е добронамерен, благороден и щедър към хората. Това са качества, които възвисяват личността. Хубаво е, когато човеколюбието и почтеността надделяват над завистта и омразата в живота. Това е пътят към хармонията и щастието. За да има мир и разбирателство между хората във всеки един аспект от живота, трябва да съществува чувството за компромис. Това са добродетелите, които могат да сплотят човешките взаимоотношения и да ги направят по-силни. Постигането на консенсус във всяко едно начинание води до смиреност и отстъпчивост. Това е трудно за постигане, защото всяка личност по различен начин тълкува значимостта на справедливостта и стойността на съгласието. Много е важно човек да бъде откровен и искрен в личен и професионален план. Това ще доведе до постигане на доверие и разбирателство между хората. Съгласието се дефинира като съгласуване на волята на страните върху предмета на облигационното правоотношение. За да се постигне консенсус, трябва да се намери начин страните да проявят търпение и разбиране помежду си. При консенсуалните договори съгласието е напълно достатъчно, за да породи желаната от страните облигационна връзка. Съгласието обхваща два елемента. Това са предложение и приемане. Разбирателство се постига, когато предложението на едната страна (кредитор) бъде прието от другата страна. Предложението е устно и писмено. Докато не бъде прието, то не създава правна връзка. Може да бъде променено в резултат на водените между страните преговори.

Приемането на предложението е стъпка към постигане на съгласие между страните. При реалните договори приемането се свързва с извършването на една престация – предаване и получаване на определена парична сума. Докато при консенсуалните договори волята за приемане се изявява напълно свободно. Дали ще има приемане, или не, зависи от волята на страните. Сключването на договор се усложнява тогава, когато преговарящите страни се намират на различни места. Това е договор между отсъстващи. Приемането на волеизявленията става чрез

писмо и известител, който предава волеизявлението на страната, която го изпраща, без да може да прави промени. Това са начините, по които се постига съгласие между страните. За да се постигне консенсус, трябва да съществува единогласие между страните.

Противоположната страна на добродетелите са пороците. Те представляват трудност за постигане на съгласие. В живота на личността има недостатъци, затрудняващи човешките взаимоотношения. Пороците олицетворяват отрицателните качества на всяка личност. Те изобличават несъвършенствата на човешката душа. Съгласие между две страни не може да се постигне тогава, когато липсва чувството за търпение и милосърдие. Когато волята на договарящите е била засегната от съществена грешка или от измама и насилие, тогава се стига до опорочаване на договора. В такъв случай не се пораждат никакви правни последици или те могат да бъдат отменени чрез средствата на преторското право.

Грешката е една невярна представа за действителността. Тогава се получава разминаване между волята на договарящите. Правно отношение на грешката се отдава тогава, когато не се постига съгласие между страните. Съществуват няколко вида грешки – грешка относно естеството на договора (Error in negotio), грешка относно предмета на договора (Error in corpore), грешка относно субстанцията (Error in substantia) и грешка относно личността (Error in persona). И четирите грешки водят до нищожност на договорите, тъй като съществува разминаване между страните.

В римското право още по-ограничителен ефект има измамата. Тя води до унищожяемост на опорочения договор. Измамата е олицетворение на човешката хитрост, чрез която се извлича полза в ущърб на другата страна. Това води до злоупотреба с доверието и с уговорката между страните. Нарушава се стойността на човешките принципи и ценности. В живота има хора, които се опитват да проявят непочтеност с цел да заблудят други лица. Това е един от най-големите пороци на личността в днешно време. Опитът за извличане на печалба чрез измама е човешка подлост. По този начин се загубва доверието и приятелството между хората. Най-големите пороци, които човекът носи в себе си, са лицемерието и подлостта. Тези недостатъци изобличават човешката непочтеност.

Друго основание, което опорочава съгласието на договарящите, е насилието. То води до унищожяемост на сключения договор. Римските юристи различавали два вида насилие.

Първото е физическо насилие (*vis*), а второто психическо (*metus*). Физическото насилие се свеждало към оковаването на някого във вериги или към затварянето му в затвор, за да сключи договор насилствено. Психическото насилие е сериозна заплаха, която застрашавала живота, честта и свободата на едно лице и неговите близки. Това е унижение на човешкото достойнство и авторитет. За съжаление в днешно време има много такива хора, които се опитват да налагат психически атаки към други лица, за да постигнат желаните ефекти. Още по-неприятно е физическото насилие, което може да доведе тежки и неблагоприятни последици. За да се предотвратят тези пороци, налагали се санкции, които да защитят потърпевшите лица. Санкциите срещу насилието били създадени от претора с помощта на преторския едикт. Там той декларирал, че няма да счита за валидни актовете, които са извършени под влиянието на насилие и заплаха. Потърпевшият разполагал с *restitutio in integrum* (възстановяване на нещата в предишното им състояние). По силата на тази реституция вредоносните последици на опорочения договор се считали за ненастъпили.

Насилието и измамата са олицетворение на човешкото злодеяние. Това са пороците на съгласието, чрез които постигането на консенсус е невъзможно. Различният характер и разум на личността е основание за възникване на конфликти и неразбирателства. Всеки човек има различен мироглед за живота, различна ценностна система и различни принципи. Винаги ще съществува разграничение по отношение на човешките добродетели и пороци.

Добродетелите са символ на светлата страна на личността. Те изграждат у човека чувството за хуманност и почтеност. Богатството на хората се изразява в чувството им за етика и морал. Когато има добронамереност, има и разбирателство. Така се постига единодушие между хората.

Пороците представят тъмната страна на личността. Всеки човек притежава някакви пороци. Но е важно да се запази човешината, човеколюбието, както и уважението и лоялността между хората. Това е пътят към постигането на консенсус във всеки един аспект от живота. Добродетелите и пороците остават противоположни качества, които винаги ще разграничават предимствата и недостатъците на личността, но ако надделеят добродетелите, консенсусът ще бъде осъществим.

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА – ИМА ЛИ КОНСЕНСУС ПО ВЪПРОСА ОТ
ХРИСТИЯНСКО-РЕЛИГИОЗЕН АСПЕКТ
(СЪПОСТАВКА МЕЖДУ ПРАВОСЛАВНА И ПРОТЕСТАНТСКА ГЛЕДНА ТОЧКА)

Елена Сотирова

Резюме: Правата на човека – има ли израз, който да е по-абсолютен в значението си?! Християнство – възможно ли е две доктрини в една и съща религия да са толкова различни в тезата си за това – аксиома ли е, или твърдението има нужда от доказване?

В есето си разглеждам нелогичната липса на консенсус по темата от гледна точка на православие и протестантство.

Ключови думи: права, християнство, православие, протестантство, консенсус, Бог.

HUMAN RIGHTS - IS THERE A CONSENSUS ON THE TOPIC FROM A CHRISTIAN-
RELIGIOUS POINT OF VIEW? (A COMPARISON BETWEEN ORTHODOX AND
PROTESTANT POINT OF VIEW)

Elena Sotirova

Abstract: Human rights - is there an expression that is more absolute in its meaning?! Christianity - is it possible that two doctrines in the same religion be so different in their thesis - is it an axiom, or does the statement need to be proved?

In my essay, I consider the illogical lack of consensus on the subject from the point of view of Orthodoxy and Protestantism.

Keywords: rights, Christianity, Orthodoxy, Protestantism, consensus, God.

Съвременното общество отдавна дебатира по темата за човешките права – считаме, че това е стремление към неотменима човешка свобода, която е доказателство за демокрация. За съжаление, във времена на морална деградация понятието свобода като еквивалентно на човешки права е застрашено да бъде наречено свободия. С настоящата разработка ще се опитам да обясня междуконфесионалния диалог по темата за човешките права – *има ли консенсус за тях от гледна точка на православната и протестантската християнска доктрина.*

Религиозната принадлежност на хората в минали времена е била важен фактор в социалния живот и така остава в съвременния свят, свят по-скоро на критичен агностизъм. Стабилността на общностите, която се характеризира с многообразие от религии и етнически групи, зависи от междуконфесионалните отношения, т.к. съгласието между вероизповеданията по основни въпроси е необходимо условие за поддържане на мира, както и гаранция за тяхното съществуване.

Човешките права са регулатор на отношенията между държава и човек и служат за ограничаване на държавната намеса в живота и личностното му развитие. Но доколкото човек е част от религиозния социум, то тези права трябва да се разгледат и от гледна точка на двете основни християнски доктрини. Те консенсуално признават общовалидността на човешките права, но за много от другите проблеми имат съществени различия.

По отношение на запазване на правото на достойнство като базово и като основа на човешките права по темата намираме по-скоро липса на консенсус. Руската православна църква счита, че достойнството на човек е пряко свързано с нравствеността, т.к. в нравствените норми се намира първосътвореният човек, следователно достойнството е морален критерий, който се съзнава.¹ На различно мнение е протестантската доктрина – тя счита, че достойнството не зависи от постиженията на човек (достигането на моралния критерий), а е израз на Божия образ, т.к. ние сме създадени по негов образ и подобие.

По пътя на обяснения на християнските възгледи по отношение на човешките права се разглежда и въпросът със свободата – *... на светски език, то*

¹ Съзнанието е форма на субективно отражение на обективната действителност. То представлява отношението на човека към заобикалящата го среда и към самия него. Пътят на съзнаване е осъзнаването на външните обстоятелства и собствените ни действия с цел придобиване на оценка какво е правилно и неправилно и какви са действията ни и оценките ни за тях. Иначе казано, да съзнаем моралната съвест и моралната самооценка.

с известна условност можем да твърдим, че свободата на човека е способност на личността да управлява и властва над своята природа.² Тук също констатираме известна липса на консенсус. Руската православна църква различава две свободи – вътрешната свобода от злото и свободата на нравствения избор. За нея загубата на правилната нравствена оценка води до изкривена представа за правото на свобода. Следователно можем да направим извод, че правото на човек, както и институциите, които го защитават, трябва да отчитат нравственото измерение на свободния избор и той да е еквивалентен израз на християнските ценности с цел запазване на нравствеността. На различно мнение е протестантската доктрина – тя счита, че човешките права не са заплаха за морала, т.к. те са основа за мирно съществуване на човеците. Тя не счита, че основни човешки права (дори такива, които не са особено приемливи за обществото) заплашват християнската нравственост, а напротив – изграждат уважение и съпричастност към различните, като учат на отговорност с цел превенция на жестокостта и насилието.

Естествено, като се отърсим от много абстрактните понятия достойнство и свобода, можем да сравним и мнението за конкретни теми – правото на живот и на образование, свобода на съвестта, на словото и на творчеството, гражданските права и т.н. Отново не намираме консенсус по част от темата. По повод правото на живот Руската православна църква изразява мнение, че мисията ѝ е да го защитава от момента на зачатие, но си противоречи с тезата, че смъртното наказание е било допустимо през човешката история, така че независимо от отношението на обществото тя ще изпълнява дълга си на „оплакване участта на осъдените“ и ще моли за милост към душите им. Естествено протестантската църква е против простото задължение за застъпничество – основна християнска задача е защитата на човешкия живот независимо от първопричината – личен акт или военен конфликт.

По повод свободата на съвест, слово и творчество намираме консенсус – и двете християнски доктрини считат, че това е дар, който позволява на човек да изпълнява Божията воля доброволно, а не чрез принуда. Подобно съгласие намираме и в свободата на мнение и творчество – общуването между членовете на социума е с цел съзидание – да се подкрепя доброто и да се избягва

² Дякон Артемий - За правата на човека и ереста на човекопоклонничеството

конфликтът, или иначе казано – отговорно да преценяваш правото си на свободно изразяване и по този начин да допринесеш за морално, мирно и справедливо общество.

Четейки кратката съпоставката по-горе, можем да обобщим, че в голяма степен между двете големи християнски църкви липсва консенсус за човешките права. Несъгласието от страна на едната църква, че е опасно те да се тълкуват като висша основа на обществения живот, е повече от странно. От друга страна, липсата на консенсус между тях може да се обясни и с различната култура – политическа и социално-икономическа. В западната доктрина (протестантството) човешкият ум е противопоставен на традиционното богословие, но разумът е само средство, а в общество на критично религиозно съмнение това да се „прескочат“ християнските ценности става прекалено лесно. Преди обаче да се постигне съгласие и вследствие на развитието на обществото, се поставят много въпроси, които естествено са насочени и към държавата, и към богословието – достойнството дадено ли ни е, или трябва да го придобием, свободата – защитава вярата или е първопричина за нарастващ атеизъм и агностизъм. Можем, обаче, консенсуално да приемем следното: развитието и защитата на човешките права са състояние на съзнаване на света, на който принадлежим, свят, който исторически се стреми към победа на свободата, която Той³ ни е показал, свобода над принудата и закона, защото *„законът е най-ниската граница или определен минимум на морала“*⁴, а моралът е нравственост и е в основата на неотменимите човешки права. Считам, че, независимо че между двете основни християнски доктрини има несъгласие по различни елементи на тезата за правата на човека, то има истинско съгласие, че християнският съюз е с цел човешка свобода по въпроса за спасението, а именно – достигане на равенство и братство чрез възпитаване на уважение към ближните в контекста на правата им.

³ Искам да поясня, че, когато изказвам собствено мнение и ползвам думата Бог в лично качество, аз имам предвид следното: считам Бог не за някаква определена личност, а за проявление на доброто, красотата и хуманизма. Считам, че доближаването ни до Бог е свободата ни да разбираме защо това ни се случва, а не безпрекословно да отричаме, без емпирично да изследваме обективната действителност. Считам себе си не за атеист, а по-скоро за агностик, като вярвам, че не знаем какво е Бог и какви са неговите проявления, но Го търся именно в човешкото поведение.

⁴ Соловьев, Вл. Оправдание добра, гл. 17, <http://www.vehi.net>

КОНСЕНСУСЪТ МЕЖДУ СЪДИЯТА И СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ

Кристина Георгиева

Резюме: Есето е посветено на темата за неразривната връзката между правото и морала в обществото и необходимостта от консенсус между тях. Акцентът е поставен върху съгласието между съдията и съдебните заседатели, което следва да формира решението за присъда. Макар това съгласие в някои случаи да изглежда непостижимо, ако съдиите и съдебните заседатели изхождат от идеята за справедливостта, общото благо, за което се борят, противоречието ще бъде преодоляно.

Ключови думи: съдия, съдебни заседатели, консенсус, морал, право, справедливост.

CONSENSUS BETWEEN THE JUDGE AND THE JURY

Kristina Georgieva

Abstract: The article is devoted to the topic of undeniable relation between law and morality in society and the necessity of consensus between them. The emphasis is on agreement between the judge and the jury, which aim is to form a verdict. Although there are many cases, in which this agreement seems incomprehensible if the judges and the jury proceed from the idea of justice, the common good that they both strive for, any contradiction would be resolved.

Keywords: judge, jury, consensus, morality, law, justice

Съществуват понятия, за значението на които обществото сякаш мълчаливо е постигнало съгласие. Правосъдието е пример за такова. Мнозинството би го отъждествило със справедливостта, която би следвало да съпътства правораздаването. Това твърдение води своето начало още от Древен Рим и думите на Целз, които гласят, че *„правото е изкуство за доброто и справедливото“*. Справедливостта, от своя страна, е това, което наричаме морална правота. Следователно за болшинството моралът и правото са не само неизменно и неразривно свързани, но и припокриващи се категории. Възможно ли е в такъв случай между тях да възникне противоречие под някаква форма и ако да – до какви последици върху възприятието на обществото би довело това?

Консенсусът между съдията и съдебните заседатели или по-скоро липсата на такъв е проекция на горепоставения проблем за морала и правото. На съдията е възложена отговорността за „вдъхване“ на живот на закона чрез интерпретирането му и прилагането му в конкретни дела. Той трябва да бъде безпристрастен, непредубеден, а действията му да са винаги в унисон с регламентираните от правото норми и принципи. От другата страна в съдебния състав са съдебните заседатели – техният принос за правораздаването е безспорен. Те са този необходим посредник между съдебната власт и обществото, който осигурява нужното доверие в правораздаването и сигурността, че демократичният принцип за участието на народа е реализиран. Въпреки това несъгласието между съдията и съдебните заседатели е не само възможно, но и отличаващо се в различните правни системи, което води съответно до специфични правни последици във всяка от тях.

В англо-саксонската правна система институтът на съдебните заседатели е познат още от 13. век, като в наши дни в САЩ той е все още широко прилаган по отношение не само на наказателни, но и на граждански дела. Съдебните заседатели взимат отношение относно вината на обвиняемия. Журито се състои от дванадесет души, които заседават отделно и независимо от съдията – той има правото да им представя доказателствата и да дава насоки по изясняване на някои неясноти, ако такава помощ бъде потърсена. Веднъж когато заседанието започне, съдебните заседатели са напълно изолирани от външния свят и всяко чуждо влияние, докато не достигнат до решение. То задължително трябва да бъде единодушно. Ако журито не може да постигне консенсус, като дори само един от членовете на състава да е на различно мнение от останалите, съдията трябва да изпрати съдебните заседатели на повторно обсъждане, насърчавайки ги да се

опитат чрез компромис да достигнат до единодушие. Това е още едно проявление на съгласието, което се оказва не само важна, а и задължителна стъпка за постановяване на присъда. Ако все пак до консенсус не се достигне, то журито се разпуска и се назначава ново, като се следва същата процедура до постигане на единогласие. В следващия етап от процеса също може да възникне противоречие между становището на съдебните заседатели и това на съдията – например ако според последния подсъдимият е безспорно отговорен за престъплението, в което е обвинен, а противно на това журито се произнесе, обявявайки го за невинен. В този случай липсата на консенсус няма да може да бъде преодоляна, като на везните ще натежи мнението на съдебните заседатели. Дори за съдията обвиняемият да е безапелационно виновен, това не повлиява по никакъв начин на изхода на процеса, а именно – оправдаването, заради мнението на журито. При обратна на тази ситуация, в която съдебните заседатели са гласували виновен, а според съдията това не е така, единственото средство, чрез което той може да прокара волята си, е чрез налагане на по-леко наказание, ако такава алтернатива изобщо съществува.

По-различна е регламентацията на института в българската правна система, като се започне от броя на съдебните заседатели. Разпоредбите в Наказателно-правния кодекс гласят, че съставът на съда включва *„един съдия и двама съдебни заседатели, когато за престъплението се предвижда наказание повече от пет години лишаване от свобода; двама съдии и трима съдебни заседатели, когато за престъплението се предвижда наказание, не по-малко от петнадесет години лишаване от свобода, или друго по-тежко наказание“*. Друга отлика с англо-саксонската правна система е равнопоставеността на съдебните заседатели и съдията. Целият съдебен състав, включващ трима или съответно петима членове, заседава заедно, като решението се взема с мнозинство – това е и причината броят на членовете да е нечетен. Трудност възниква от факта, че на съдебните заседатели, които по правило нямат юридическо образование, съответно завидни познания относно правни понятия, се налага да вникват в информацията, предоставена им под формата на различни доказателства, и да формират на база на това свои мнения. В тези случаи съдействието на съдията е не само желано, а и необходимо с оглед на правилното конструиране на становищата на съдебните заседатели. При така организирания съдебен процес обаче също може да възникне несъгласие между членовете на съдебния състав при решаване на конкретното дело. Както беше посочено,

решенията се взимат с мнозинство, т.е. възможен е случай, в който съдебните заседатели са на едно мнение, което следователно взема превес, но въпреки това съдията държи да посочи своето несъгласие. Това води до оставянето му на „особено мнение“. На съдебните заседатели се налага да изложат всички мотиви към съдебния акт ясно, категорично и аргументирано, това съответно изисква специални правни познания. С тази цел им се предоставя достъп до мотиви на сходни случаи, за да добият представа за очакванията към тях. Особеното мнение се заявява на съвещанието и се посочва под подписа на съответния член на състава, останал на такова, като се отбелязва „ОМ“ или „особено мнение“.

Посочените дотук примери са в защита на твърдението, че невинаги има съгласие между морала и правото, съответно между съдебните заседатели и съдията, те обаче не отговарят изцяло на въпроса защо това е така. Според мен в търсенето на отговор няма как да не се изхожда от източника на това несъгласие, а именно – възприятията на обществото за основни категории, като право, справедливост, добро и зло. Всяко едно от тези понятия човек има склонността да пречупва малко или много през призмата на собствения си житейски опит – на нещата, които е преживял, тези, които е видял, и други, за които вярва, че са правилни. Това е евристичният метод, на който съдебните заседатели – независимо дали в САЩ, или в България, се осланят при формулиране на своите решения. По мое мнение това е и единственото разбиране, което може да възниква у тях, след като в обществото е заложено вярването, че всеки един морален принцип трябва да бъде скрепен с правна регламентация. Съдията, от друга страна, се позовава на първо място на закона, правната доктрина и съдебната практика. Той разполага с богатството да може да пречупи всеки поставен казус през призмата на правото. В крайна сметка и съдията, и съдебните заседатели се борят не за друго, а за справедливост. Несъгласието между тях идва от факта, че гледат на пътя към постигането ѝ през различни очи.

Самото понятие несъгласие предполага, че съгласието е напълно постижимо, но е отречено на базата на някакви аргументи. Затова според мен на липсата на консенсус не трябва да се гледа като на пречка за постигане на някакъв желан резултат, напротив, тя може да се яви по-скоро като отправна точка за постигане на единодушие, разбиране вижданията на другия и приемането им. Справедливостта е това свързващо звено между правото и морала, което е повод за неразривната връзка помежду им – немислима е дори представата за разделното им съществуване. Ако съдебните заседателите и съдията изхождат от

противоречието си по отношение на реализирането на това благо, то би трябвало да ги доведе не до друго, а до консенсус. Консенсус, който ще бъде проекция на симбиозата между съдебната власт и обществото и тяхната нужда едно от друго.

СПОРАЗУМЕНИЕТО КАТО КОНСЕНСУС МЕЖДУ ПРОКУРОРА И ЗАЩИТНИКА В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Мирослав Хаджиев

Резюме: Статията има за цел да разгледа основните проблеми както от наказателноправна, така и от морална гледна точка върху споразумението като вид консенсус между прокурора и защитника в наказателния процес. Чрез различните примери и наблюдения върху актуалната и целева съдебна практика на приложението на института на споразумението може да се направи изводът, че съществуват основни проблеми относно неговото цялостно и обективно прилагане. От една страна, проблемът върху споразумението като обичаен консенсус, т. е. съгласие и договаряне по едни цивилни отношения за постигане на едно цялостно законосъобразно и ефективно наказание за обвиняемия, който по нашето законодателство не участва при процеса на договарянето, съответно споразумението. От друга страна твърде комерсиалното и формално прилагане, или по-скоро заобикаляне, на основните разпоредби на НПК също утежняват института на споразумението, като утежняването на същото най-често се причислява на защитника по съответната делова кореспонденция – в смисъл по време на споразумението с прокурора. Изведени са достатъчно примери с оглед на проблемите в споразумението като консенсус между страните (прокурора и защитника) в Наказателния процес.

Ключови думи: споразумение, консенсус, проблем, прокурор, защитник, наказателен процес, обвиняем, диалог, съдебна практика.

AGREEMENT AS A CONSENSUS BETWEEN THE PROSECUTOR AND THE LAWYER IN THE CRIMINAL PROCEDURE

Miroslav Hadzhiev

Abstract: The article aims to address the main issues from both a criminal and a moral point of view on the agreement as a kind of consensus between the prosecutor and the lawyer in criminal proceedings. Through the various examples and observations on the current and targeted case law of the application of the institution of the agreement, it can be concluded that there are major problems in regard to its full and objective application. On the one hand, the problem of the agreement as a common consensus, i.e. agreement and negotiation on civil matters with the purpose of achieving a comprehensive lawful and effective punishment for the accused, who under our law does not participate in the negotiation process, respectively the agreement. On the other hand, the overly commercial and formal application, or rather the circumvention of the main provisions of the Criminal Procedure Code, also aggravates the institution of the agreement, as the aggravation of the same is most often attributed to the defense counsel in the relevant business correspondence -meaning during the process of reaching an agreement with the prosecutor. Sufficient examples have been given in view of the problems in the agreement as a consensus between the parties (the prosecutor and the lawyer) in the criminal proceedings.

Keywords: agreement, consensus, problem, prosecutor, lawyer, criminal proceedings, accused, dialogue, case law.

Със споразумение се решават около една трета от наказателните дела в България. Това е доказателство за неговото успешно „имплантиране“ в наказателнопроцесуалната система от 2000 г. до днес. Споразумението в наказателния процес се явява и консенсус, дискуссионно поле, породено между прокурора и защитника на обвиняемото физическо лице. Чрез постигане на едно общо съгласие, предвид фактите по едно наказателно дело и спазване на законовия път, под формата на консенсус (диалог) се поставя началото на един съвременен и справедлив наказателнопроцесуален ред. В съвременността справедливостта се явява в основата на този ред, като споразумението приема формата както на наложена общоприета, съгласувана и законосъобразна санкция между прокурора и защитника, одобрена от съда, така и като справедлив диалогичен процес.

Приемаме, че консенсусът е помощно средство на споразумението, целящо разтоварване на правораздавателната система и ускоряване на наказателното производство. Като консенсусът между прокурора и защитника обаче в отделни случаи утежнява, а не разтоварва правораздавателната система, поради значителни разминавания в диалогичността между лицата, като в диагонал ролята на консенсуса вече се бунтува и се колебае както към положителен изход, така и към отрицателен. Смятам, че случаите, които създават отрицателен ефект върху споразумението, което се изразява в консенсус между юридическите лица – прокурор и защитник (адвокат), е породено от несправедливо договорени и изяснени факти по едно наказателно дело и пренебрегване на законодателството.

Свободата като вид договаряне в наказателния процес е ясно, че се състои именно в споразумението, което от своя страна, както споменах, има за цел да олекоти правораздаването. Възникването на едно бъдещо съгласие между прокурора и защитника – страните, тъй като по законови причини, обвиняемият няма право да се споразумява без защитник (адвокат) – личен или служебно назначен от съответния първоинстанционен съд, в едни случаи води до отрицателно развитие, защото с пренебрегване на фактите и законите изисквания се стига до несъответствие на споразумяването, съответно до несъответствие на фактите и закона, а това утежнява и създава мимикрия на консенсус.

Отрицателните черти при споразумението между страните – прокурор и защитник, носи белег на отрицателно продължение в случаите, когато

защитникът претендира наказание, несъответстващо по закона за извършеното престъпление от страна на обвиняемия (неговия клиент). Ако прокуратурата повдига обвинение след събраните доказателства по досъдебната фаза и се установи, че има извършено престъпление на човек, откраднал компютър, то защитникът на извършилия кражба претендира за споразумение с прокурора. Възникналият консенсус се превръща в несъгласие от страна на прокурора. Прокурорът установява, че с искането си защитникът пренебрегва фактите по случая, както и не зачита наказателноправните разпоредби. Консенсусът, който се развива между тях първоначално в положителна и справедлива насока, отива в особен случай на шиканиране и несправедливо установяване на всякакви факти и незачитане на закона. Защитникът показва наченки, че не желае да се разкрие обективната истина, за да бъде наложено правилното и справедливо наказание. Със своите действия прокурорът не желае да състави и подпише споразумението. В съвременният свят се смята, че справедливостта на закона е именно правилното съотношение между отделните фигури в съдебната система, като в случая съотношението „обвинител – защитник“ по-скоро е нарушено от страна на защитника. Консенсусът, който се води между двете фигури за постигане на едно правилно, по-леко и законосъобразно наказание, е противоположен. Ролята на справедливостта в споразумението в случая дава един отрицателен изход, който буди заблуда в правотата на закона и морала. По общия път случаите на отрицателно споразумение и противоположен консенсус могат да се видят и когато защитникът не разбира в какво е обвинен неговият клиент (обвиняем), а желае да договори с прокурора споразумение за по-леко наказание. В случая породеният консенсус също придобива отрицателни черти, които рушат обективността на вече „познавателни и образователни способности“ от страна на защитника. Според мен ролята на споразумението като съгласие и консенсус в наказателния процес е по-често нарушена от защитниците, те не разбират, на първо място – законовите изисквания, а на второ място – грубото погазване на обективно доказани факти.

Споразумението като консенсус, развиващ се между прокурора и защитника, съпровожда и своите положителни качества, защото положителното в споразумението на пръв поглед е това, което ние наричаме „справедливост“ и „облекчение“, както за защитника, така и за прокурора. Справедливостта се изяснява в обстоятелството, че разумно и законосъобразно е приложен законът,

естествено това съдът ще го потвърди или отхвърли, но при положителния консенсус се вижда как договарянето за споразумението е зависимо от справедливост и запазване на добрия тон. Смякчение към това, бих добавил, че то се изразява и в положителната настройка на обвинението към обвиняемия, извършил престъпление.

Съгласието като предвидим и точен завършек винаги оставя зад себе си и някои неточности, които допълнително придават съмнителни елементи над едно споразумение. Обвиняемият няма право да участва при разговорите за споразумяване между прокурора и защитника, така също се нарушава обективността на консенсуса. Той излиза от рамките на многостранната диалогичната форма, целяща по-леко наказание за обвиняемия. Положителната насока в случая е обект именно на справедлив процес, който се уговаря законно чрез консенсуса между прокурора и защитника, като например изготвеното споразумение в досъдебната фаза, одобрено от съдията в съдебния процес, е доказателство за един обективен и точен диалог съгласно доводите на съда. Въпреки че се пренебрегват понякога познавателните способности на юристите в процеса, то не пречи да се създаде този обективен и точен диалог, или още консенсус, който цели да роди едно законосъобразно споразумение между страните.

Справедливостта в тази насока наистина според мен играе важна роля, защото без справедлив и морален диалог не може да се създаде едно обективно споразумение.

Ако обвиняемият Петков не желае да подпише споразумение, но защитникът му Иванов и прокурорът Димитров без неговото знание изготвят и внесат споразумението в съда с фалшифициран подпис, то се губи връзката между справедливост и изобщо отсъства консенсус в случая, защото обективно и субективно погледаното основното лице – обвиняемият, не е дал своето съгласие, а са потъпкани и не са зачетени неговите законни права, съответно – извършено е престъпление по служба. Мисля, че подобни случаи бяха срещани в практиката, но бяха максимално потулени, с които се руши вярата в правосъдието, нарушават се диалогичните процеси, както и обективното законно споразумение. Институтът бива омърсен.

Смятам, че институт на споразумението трябва да носи със себе си много повече диалогичност както между защитника и прокурора, така и между тях и обвиняемия. Консенсусът остава непълен и нелегитимен, защото без

присъствието на обвиняемия се губи справедливото и моралното в проведения диалог между двамата юристи, а това показва необективност с оглед на нормотворческата дейност и независимата преценка на законодателя.

НЕВЪЗМОЖНИЯТ КОНСЕНСУС

Оляна Мацичкова

Резюме: Консенсусът като механизъм за достигане до решение въз основа на всеобщо съгласие има различно действие в малките, средните и големите групи, обединени от общ интерес и цел. За неговото постигане са необходими индивидуални и социални предпоставки и условия, а целите, които би могъл да постигне, са от полза както за общността в цялост, така и за участниците в нея. Консенсусният процес може да протича по различни начини в зависимост от степента на зрелост и устойчивост на системата, вида и здравината на връзките между елементите в нея, качеството и готовността за принос на нейните елементи, разпределението на важната за групата информация и достъпа до източниците на тази информация.

Ключови думи: Социални групи, приложимост, условия, цели и ползи, механизми, обективни пречки.

THE IMPOSSIBLE CONSENSUS

Olyana Matsichkova

Abstract: As a mechanism for acquiring a decision based on a common consent the consensus has a different performance in small, middle, and big groups of common interest and purpose. For its attainment individual and social premises and conditions are necessary and its effect would be profitable both for the community as a whole and for any of its participants. The process of consensus may perform in different ways depending on the maturity and sustainability of the system, the type and strength of the relations between its elements, their quality and willingness to contribute, the distribution of the important for the group information and the access to sources of this information.

Keywords: Social groups, applicability, conditions, purposes and benefits, mechanisms, objective obstacles.

Днес терминът консенсус (*consensus* – от латински, със значение едновременно на "пълно съгласие, единомислие" и достигане до решение въз основа на всеобщо съгласие, от глагола *consentire*, със значение "чувствам заедно, мисля еднакво"¹) е навлязъл в почти всички области на социалния живот и представлява изразно средство в редица теории относно социалната и политическата активност на групите индивиди. Широкото разпространение на този термин може да се отдаде на хуманизацията и на промяната на социалната организация на човешката популация след революционния XVIII в., когато осите на знанието, морала и ценностите се събраха в човешкия индивид. Въпреки своето недвусмислие и разбираемост това понятие остава с неизползван потенциал, вероятно защото се явява недопустима алтернатива на трайно установени и защитени модели и разбирания или защото предполага все още непостигнато ниво на социална зрелост и свобода, или защото е просто химера, или защото се противопоставя на принципа на всеобщия контрол.

Консенсусът като единомислие и пълно съгласие сред група от хора по даден въпрос представлява постигнат резултат от обсъждане в групи, обединени от общ интерес и цел. Групите, които допускат разглеждането и функционирането на консенсусното начало, могат да бъдат от всякакъв размер. Най-малката такава група може да бъде семейството, приятелите, колегите в стаята, в офиса или от смяната в предприятието. По-често или по-рядко дори в такива минимални по размер общности се налага решаване на проблеми чрез предварително обединяване около един избран измежду няколко варианти. В тези понякога постоянни, понякога временни общности консенсусът е нещо лесно и бързо постижимо, защото членовете им споделят един естествен общ интерес и готовността за компромис в името на общата цел е по-изразена, комуникацията е по-непосредствена и хората се познават добре.

В по-големите групи постигането на пълното съгласие става все по-трудно с нарастване на броя на членовете. В рода, селото, града, голямата компания хората общуват, но връзките между тях се разхлабват и започват да се губят, затова наред с обичаите и навика трябва да бъде въведена принудителната

¹ Световната търговска организация например, която е приела консенсуса като основен инструмент в дейността си, в своите документи цитира определението от ISO/IEC Ръководство 2 на ISO/IEC Стандартизация и свързани с нея дейности. Общ речник: **Консенсус е общо съгласие, което се характеризира с липсата на настоятелно поддържани възражения по съществени въпроси от по-голямата част от заинтересованите и което е постигнато чрез процедура, стремяща се да отчете становищата на всички страни и да сближи несъвпадащите гледни точки.**

регулация, която да дефинира експлицитно правата и задълженията както на индивида, така и на групите в цялост. А регулацията, въпреки че моделира вече трайно създадените отношения, не може да бъде консенсусна, защото не е свободно избрана и не е постигната със съгласието на всички или на мнозинството. Все пак в тези, да ги наречем средни, групи излиза напред представителството, с помощта на което в едно малко социално пространство продължава да се осъществява изборно съгласие и конвергенция към общия интерес на групата, който е останал извън наложената регулация, като например коя улица да се асфалтира с предимство, кога и какви цветя да се посадят в парка, как да се разпредели социалната помощ за нуждаещите се и т.н.

В големите групи, наречени държави, пълното съгласие става условно, защото, поне на този цивилизационен етап, се постига чрез представителство и по регулационни механизми, без които стабилността на системата не може да бъде осигурена. Горещият картоф с националните референдуми от всякакъв тип продължава да пари и да търси решения, защото това е един от инструментите на пряката демокрация, който най-успешно се приближава към постигането на консенсус, но който също така може да бъде и много разрушителен.

Интересно е, че на следващото ниво на обединяване – междудържавните и международните отношения, напрежението на регулираните вътрешнодържавни отношения спада и се заменя с изразена готовност за търсене на консенсусните решения, които са насочени към създаване на сигурност и защита на биологичната популация, икономическо сътрудничество, опазване на средата. За съжаление, на този етап все още липсва осъзнаване и единомислие за глобалните екологични процеси и заплахи, които се развиват с несравнимо по-голяма скорост от процесите на натрупване на информация, на критичен и отговорен анализ и създаване на механизми за ответни действия. Така например, разходките до Марс, колкото и да са забавни и да са повод за гордост, консумират кислородния и озоновия запас на планетата и променят условията за живот на всички биологични видове. Енергийното разточителство и транспортната вакханалия ни изправят пред немислими доскоро и непредвидими рискове, за които не сме подготвени.

Според сферите на обществения живот, в които има вероятност регулативните механизми да отстъпят минимално място на консенсусния способ, могат да се разграничат политически, икономически, религиозен, морален и правен консенсус. Вероятността за политически и икономически консенсус е най-голяма, защото това е най-динамичният и горещ сегмент на социалния спектър.

Влияние оказват и други фактори, като сблъсък на интереси, стремеж към използване на лостовете на властта в процесите на разпределение и преразпределение, действието на пропагандната машина при формиране на общественото мнение, поради което химерата консенсус е удобно средство за привличане на съмишленици с обещанието за постигане на единодействие чрез единомислие. Това е особено валидно, когато общността е изправена пред предстоящи или протичащи социално-политически промени. Заслужава да се отбележи, че в политическата и икономическата сфера апел за консенсус не може да предизвика промяна, а такъв се търси за решаване на проблем, породен от промяна в действие, при това след като са изчерпани всички други средства за преподреждане на разместените социални пластове.

В студената част на социалния спектър остават установените традиционни морален, религиозен и правен апарат, при които промените са много по-редки, по-незначителни и второстепенни. Освен това за промени в тези сфери обществото се подготвя много по-дълго, често те протичат в продължение на няколко поколения и някак неусетно се напластяват върху обичаите и ежедневието. Като пример за такава промяна – желана или не, може да послужи джандър идеологията през последните няколко десетилетия. Нейната все по-открита манифестация не среща повсеместна съпротива, а само инцидентна и локална. И не само това, тази идеология навлиза и в правния регулатор, и в религиозния регулатор, без да иска съгласие, а още по-малко консенсус, т.е. пълно съгласие.

Да се опитаме да изясним защо това така примамливо и интересно явление – консенсусът, не може и никога не е успял да намери своето достойно място в социалните отношения в средните и големите групи – тези над 150 човека, и до границите на собствената държава, а вероятно и след тези граници.

За да бъде постигнато единомислието, са необходими няколко **условия**, по-важни сред които са следните:

1. **Доброволност.** Участващите в процеса на търсенето му трябва да могат да изявят волята си напълно доброволно. Обратното действие би било принудено, под въздействие на сила или в съгласие с чужда воля.

2. **Готовност за компромис.** Всеки член на групата за консенсус трябва да бъде готов за компромис със своите първоначални разбирания и нагласи. Т.е. той трябва да може да постига еволюция на своята преценка, доводи и мотиви.

3. **Информираност.** Членовете на групата трябва да са достатъчно информирани както за конкретната тема, по която ще се търси консенсус, така и по-общо за състоянието на групата, за нейния потенциал, възможности, цели, недостатъци и проблеми.

4. **Общуване.** В групата трябва да съществуват предварително създадени връзки между членовете, те трябва да знаят един за друг повече или по-малко, и то не толкова в личностен план, колкото като част от цялото, като компоненти на системата, като съществуване и присъствие. Членовете на групата трябва да са общували директно или индиректно, дори и само като обитатели на една обща среда.

5. **Равенство.** Най-трудно постижимото условие е необходимото равенство. Консенсусът изисква уравниване на индивидите и премахване на индивидуалната значимост и специфичност. Постигането на консенсус се нуждае единствено от присъединяването на индивида към групата на съгласието и не предполага по-голяма тежест за по-стария, по-богатия, по-умния, по-предвидливия, по-алчния, по-добронамерения и т.н., а едно от нещата, на които човек държи най-много, е именно собствената индивидуалност.

Какво всъщност цели консенсусът?

1. Безспорно на първо място е постигането на **общото благо за групата**. Но още Аристотел е написал: „...общото благо, разглеждано абсолютно, винаги е добро, но за конкретния човек не винаги е добро“. Общото благо винаги има цена и винаги трябва някой да я плати. Цената, платена само от част от групата, прави общото добро по-малко добро за тази група, а тези, които не носят задължението за плащане на цената, получават повече. Това е първата предпоставка, която нарушава двете изходни условия *равенство* и *готовност за компромис*.

2. Консенсусът цели **споделяне на отговорността** за взетото решение. Постигнатото съгласие сваля бремето на индивидуалната отговорност за правилността на решението и дава спокойствието на бъдещата подкрепа на цялата група, която в цялост става учредител и извършител на взетото решение. Както обаче историята е показала, няма по-голяма безотговорност от общата отговорност. Потъналият в общата маса и неразличим в нея човек или губи с времето инициативност,

креативност, работоспособност, интерес, ентузиазъм, или насочва собствения си интелектуален, физически и емоционален заряд към самостоятелна изява, т.е. към възстановяване и манифестиране на собствената си индивидуалност. Така в риск се поставя условието за *доброволност* на участието в групата и в процеса.

3. Другата съществена цел на консенсусния подход е осигуряването на **стабилност** на отношенията в групата. Споделената отговорност подпомага преразпределението на правата и задълженията между членовете на групата. При наличие на априорна доброволност и желание за бъдещ принос у членовете полезността на всеки един може да се максимализира, особено ако е добре приета и приветствана от останалите. Така по-голям брой членове ще бъдат ангажирани да работят за взетото решение и цялата група би могла да работи като добре смазан механизъм.

От друга страна обаче търсенето на консенсуса на групата от тези членове, които носят по-голяма или конкретна отговорност, но не могат да я реализират било заради липса на индивидуални качества, било заради регулаторни ограничения, било заради външен или вътрешен натиск, може да взриви стабилността на групата и да доведе до деструктивно емоционално напрежение и безрезултатност.

4. Също важна цел на търсенето на консенсус е постигането на **сигурност и безопасност** на групата като цяло и на нейните членове в частност. Добре обмисленото и критикувано от различни страни решение е с потенциал да бъде най-доброто за конкретния момент и при конкретните обективни и субективни условия. Това предполага и оптимално разпределение на ресурсите – материални, човешки и времеви, за цялостното и устойчиво функциониране на групата. В този процес съществуват приоритети и оценка на рисковете и вероятностите за неблагоприятно развитие на събитията, свързани с взетото решение, и това благоприятства промяната на нагласите у членовете и изработването на склонност за съхранение на статуквото.

До какви допълнителни следствия и ползи би могъл да доведе консенсусният механизъм в една група?

За цялата група правилното функциониране на консенсусния процес би могло да сплоти нейните членове, да създаде общи цели и да ги обедини около тях. Групата, състояща се от информирани и ангажирани членове, е много по-добре организирана и ефективна от групи на неактивни и центробежно ориентирани членове.

Освен това на тази база една група придобива допълнителна обособеност от околните групи и среда, защото споделяната отговорност на постигнатото съгласие остава и продължава в изпълнението на взетото решение и контрола на резултатите от него. Неизбежно, но не неоснователно, възниква разделението „Ние, които се съгласихме и решихме“ и „Другите, които не са като нас“.

За индивид, взел участие в консенсусния процес, споделяната отговорност би могла да бъде причина за вътрешна удовлетвореност и подтик за допълнително обвързване и готовност за поемане на нови отговорности. Усещането за подкрепата на общността и стимулира, и вдъхновява. От друга страна, един информиран за състоянието и функционирането на системата член се чувства в много по-голяма степен част от нея, той се ръководи от принадлежността си към нея и това го провокира да отдава своята енергия на тази позната и зависеща от него самия в известна степен група много повече, отколкото да търси алтернативи и реализация извън нея. Защо днешните млади хора гледат навън? Може би защото я няма обвързващата сила на отговорността тук и опората на чувството за необходимост в групата сега.

Как протича консенсусният процес?

Консенсусният процес има поне три варианта.

Тип	I. Наложителен консенсус	II. Обмислен консенсус	III. Изведен консенсус
Начало	Проблем	Проблем	Проблем
Процедура	Предложения Дискусия {Гласуване Отпадане Гласуване} _n	Предложение Дискусия Гласуване	Дискусия Предложения {Дискусия Предложение Гласуване} _n
Край	Решение	Решение	Решение
Пример	Избор на папа	Квакери	Делиберативна демокрация

И трите започват с поставянето на проблема, за който трябва да се намери решение. При вариант I – „Или консенсус, или гладна смърт!“ – търсеният консенсус е безалтернативен и трябва да се постигне на всяка цена. Той започва с едно или повече предложения за избор, следва дискусия, след която може част от предложенията, ако са повече, да отпадне и идва първото гласуване. Ако след него около едно предложение се оформи предварително зададено мнозинство, например по-голямо от $\frac{3}{4}$, както е в конклава, това е взетото решение. Ако не се постигне това съгласие, отпада най-неприемливото предложение и отново следва гласуване. Този цикъл се повтаря до достигането на желаното съглашение около едно предложение, което се превръща във взетото решение. Зададеното предварително необходимо мнозинство, което трябва да представлява цялата група, може да варира по споразумение, но не е задължително да бъде единодушие.

Вариант II е приложим за силно сплотени общества на информирани, ангажирани и отговорни индивиди. При тях обикновено се дава едно вече обмислено предложение за решение, което се обмисля дълго и задълбочено, след което в дискусия се проверява дали то действително е най-доброто. Ако не е, това предложение се коригира и усъвършенства и след ново вгълбено обмисляне се поставя на гласуване. От това единствено гласуване следва консенсус, постигнат в резултат не на обсъждане или обмен на мотиви, а от индивидуалното обмисляне и достигане по мисловен път до уникалността на решението.

Изведеният консенсус на вариант III се предполага в обществените групи, където акцентът е изключително върху формирането на мнение и където делиберативните практики се осъществяват чрез комуникативното действие. Членовете на обществената група гласуват консенсусно след няколко цикъла на обсъждане и след като във всички тях се установи трайното разбиране за целесъобразността на предложеното решение. В този делиберативен модел (на бълг., Вероятно още обмислен) може би се търси задълбочеността и детерминираността на вариант II, но както се казва, тази песен не е за всяка гайда.

Най разпространеният вариант на консенсус обаче, струва ми се, е всеки от **ненаименованите договори на древния Рим**, при който даденото днес съгласие в едната посока се търгува за задължение за получаване на съгласие в обратната посока утре. И в това няма нищо лошо, ако нещата се разглеждат в динамика и развитие, защото:

1. Така се избягват продължителните непродуктивни дебати особено когато са необходими бързи решения и действия.

2. Често изборът на по-малкото зло е по-удачен и съответстващ на моментната ситуация от избора на най-доброто.

3. Днешният така постигнат консенсус за по-маловажен проблем може да помогне за утрешен консенсус за по-отговорен и труден проблем.

4. Консенсусът от тази група компромисни варианти е много благоприятна предпоставка за запазване на статуквото, мира и ценностите на групата от невъзможния консенсус и перспективата за революционни промени и сътресения заради неуспешното управление на процесите и отношенията в групата.

5. Този вариант е основен и в малките групи.

Посочените по-горе условия за постигане на консенсус в една средна и в голяма група са в противоречие с характера и специфичните особености на исторически наложилите се социално-политически модели, които включват неизбежна йерархия в обществото и са приети като необходими лостове на принуда на почти всяко ниво. В група, в която съществува икономическа и властова йерархия между членовете ѝ, не може да има място за доброволно съгласие между равни индивиди по важни въпроси. Освен това това, което може да се постигне с принудата на създадени и работещи социални регулатори – политически, икономически, религиозен, морален и правен, не създава потребност от единомислие и съгласие, защото доброволният отказ от присвоени права в името на общ или чужд интерес е немотивирано и много трудно реализируемо, защото не кореспондира с човешката природа. От друга страна, подчинението на наложения с принуда ред е много по-лесен модел на поведение за индивида от претендирането за необоснована равнопоставеност и демонстрирането на желание за участие във вземането на неинформирани решения с бъдеща тежест върху друг. Информираността и знанието са сила, която също има своя цена, и не може да принадлежи на всеки.

В заключение можем да обобщим, че на консенсусния модел за вземане на решение в средни и големи социални групи се противопоставят:

1. Съществуващата йерархия в групата – икономическа, интелектуална, властова.

2. Постигнатото съгласие за прилагане и понасяне на принудата във всички възможни форми – физическа, психическа, организационна.

3. Неравното разпределение на важната за групата информация и на достъпа до източниците на тази информация.

4. Обективната разлика в индивидуалните способности на членовете на групата и базираните върху тях готовност и желание за активно и отговорно участие в социалния живот на групата.

5. Степента на зрелост на групата като устойчива система, т.е. като функционираща единица от много и различни самостоятелно функциониращи елементи и подсистеми.

Консенсусът като опит за замяна на работещия силов механизъм за взимане на решения не предлага по-добра алтернатива, защото при него се губи детерминираността на реално съществуващите отношения между елементите на системата и логиката на разпределението на отговорностите, правата и задълженията между активните членове на групата, притежатели на различен потенциал и различни способности, включително издръжливост на носене на отговорност. Тук на помощ идва консенсусният избор на членовете на групата, които са с по-голям потенциал, по-информирани, по-отговорни, по-подготвени и по-способни да се справят с изпълнението на задачите в интерес на групата. Това е начин за свиване и прехвърляне на отговорността от цялата група върху по-малък брой и по-способни нейни членове, които по-нататък се обличат във власт и могат да излязат от консенсусния процес и да реализират взето от тях информирано решение, противопоставящо се на нагласата и вижданията на по-голямата или по-малка част от групата, на членовете, които не отговарят на посочените условия за постигане на консенсус – информираност, готовност за компромис, равенство.

ДЕТЕТО В РАМКИТЕ НА НЕСЪГЛАСИЕТО В СЪВРЕМЕННОТО СЕМЕЙСТВО

Радостина Иванова

Резюме: Днес липсата на съгласие между родителите често води до съдебни спорове относно упражняването на родителски права и задължения, в които позицията на детето трудно би могла да се установи и не винаги се взема предвид. Есето цели онагледяването на важността на установяването на емоционалната връзка между родител и дете, а не само на фактическите обстоятелства в такива случаи, за да може да се минимализира възможността съдебното решение да ощетява детето в бъдеще.

Ключови думи: дете, родителски права и задължения, емоционална връзка между родител и дете, съд, съдебен спор.

CHILD WITHIN THE DISSENT IN MODERN FAMILY

Abstract: Nowadays the absence of consent between parents often leads to litigations concerning the exercise of parental rights and responsibilities and in these litigations the child's point can hardly be determined and is not always being taken into account. The essay aims at pointing at the importance of determining the emotional bond between a parent and a child, and not only leaning on the facts regarding the circumstances, in such cases in order to minimize the possibility that the judgement can distress the child in future.

Key words: child, parental rights and responsibilities, emotional bond between a parent and a child, court, litigation

В житейски план дете бива всяко лице, произхождащо от свои предшественици – майка и баща, но погледнато юридически, в правните спорове обикновено думата „дете“ придобива смисъл на субект на правото, който не е навършил пълнолетие и по отношение на когото грижи (права и задължения) трябва да упражняват неговите законни представители – родители или настойници. Това е важна разлика, която разкрива деликатността на позицията на детето в правните спорове между родителите му, защото като лице с ограничена дееспособност и рядко с предоставена възможност за изразяване на лично мнение то може да се окаже в неизгодна позиция или най-малкото такава, която буди редица въпроси от правен и морален аспект.

Идеалът за семейство, включващо родители и деца, възплъщава в себе си идеята за съгласието в едно домакинство, но в много случаи то липсва и това води след себе си спорове относно упражняването на родителски права. Това е една от най-конфликтните зони между родителите, която правно и морално засяга не само тях, но и детето. Привидно хуманният въпрос, който този спор поражда, може да получи отговор, който от своя страна да остане чужд на детето в по-късен етап, но възможно ли е такова нещо да се предвиди? До каква степен се зачита мнението на детето в правния спор между родителите му? Трябва ли детето да е мяра за присъждане на родителските права, т.е. при решението на съда, внасящо „принудително съгласие“ между родителите, или е достатъчно да се разглеждат фактическите обстоятелства? Важна тук е невидимата граница между право и морал, която може да придобие различни образи.

Всеки родител на дете, което не е навършило пълнолетие, е носител на родителски права и задължения, като тези права и задължения са равни независимо от наличието или отсъствието на брак (както е известно от чл. 122, ал. 1 и 2 от СК), но този крехък баланс се нарушава основно при липсата на съгласие между родителите относно родителските права, когато те не живеят заедно. Съдебната практика показва, че съдът се интересува особено от фактическите обстоятелства, при които детето е отглеждано, но се придава значение и на нагласата дете-родител и родител-дете (в случаите, когато такъв аспект присъства в спора), както е упоменато и в чл. 59, ал. 4 от Семейния кодекс. Първата част на това твърдение лесно може да се докаже чрез налични факти или показания, но втората рядко придобива толкова силен израз, по-трудна е за очертаване и е крайно субективна особено в случаите, когато детето е на възраст, на която трудно би могло да се установи, че формира лично мнение и което мнение би подлежало

на изразяване пред съд. В такива случаи не рядко се изготвят социални доклади, които обаче отново поставят акцент върху фактическата обстановка за отглеждане на дете и не толкова върху емоционалната или морална връзка. Фактите са безспорен елемент, който е много важен, но липсата на сигурно установяване на връзката родител-дете може да се окаже проблем за бъдещото развитие на детето, което според Семейния кодекс е недопустимо. Този правен проблем, който може да е следствие на морално възприятие и да окаже влияние в личната сфера на родителите и на детето, заслужава внимание и прецизно обмисляне как възможните му решения могат да се подобрят.

Съдът базира решенията си на основа на събрани доказателства, в т.ч. показания, социални доклади и други. Тези решения имат за цел благосъстоянието на детето, т.е. не е важно на кого се присъждат родителските права с оглед на личността на индивида, а се търси кои са по-добрите условия за детето с оглед на липсата на съгласие между родителите. Благосъстоянието на детето е основен елемент, но се допълва от стремежа за безпристрастност и справедливост на съда – във връзка с това, че той основава решенията си на факти, няма как да се предполага относно минало, бъдеще или емоционална привързаност, което води до твърдението, че той е отговорен в рамките на компетентността си и не може да дава каквато и да било морална и нравствена оценка на отношенията между родителите и между родителите и детето, т.е. на неговата вероятна позиция в спора – решението за тази позиция се основава само на посочени факти. Това остава малко място за волята на детето (ако то е на възраст, на която може да я изразява) и голямо платно за изява на твърденията на родителите. В съдебната практика има и безспорни случаи, в които с оглед на обстоятелствата за детето би било по-добре да е под грижата на единия родител – например случай от 2013 г., когато е установено, че майката е страдала от алкохолна зависимост, което, от своя страна, е фактор, който изисква внимание при поверяването на отглеждането на дете в нечии ръце. Алкохолната зависимост, естествено, не е единственият важен фактор, който трябва да се взема предвид, а съществуват и редица други, като зависимост от психотропни вещества, обществено поведение, душевно състояние и психично здраве, както и времето, което родителят може да отделя за детето си. Тези случаи обаче не обхващат цялата гама от различия, която често съдържа казуси, които не биха могли с такава яснота и категоричност да бъдат решени. Действието на решението на съда в бъдеще трудно би могло да се

предвиди, но се предполага, че, базирано на настоящи обстоятелства, то има за цел доброто състояние на детето и занапред.

Друг елемент на съдебните решения, който оказва влияние върху личната сфера на родителите и детето, е определянето на режим на лични отношения между родителя, който не е титуляр на родителските права, и самото дете. Този режим може да варира, тъй като предложенията за неговото установяване и форма могат да дойдат както от ищеца, така и от ответника по делото, т.е. от двете страни, но крайното решение зависи от съответния съд. При заявяването на желание за определяне на режим на лични отношения между родител и дете често се наблюдават две хипотези - 1) едната страна не възразява другият родител (който вече е заявил своето желание) да упражнява родителски права по отношение на общото им дете; 2) страната, която не оспорва упражняването на родителските права от другия родител, може да заяви желание за по-свободен режим на лични отношения, като причината за това е съхраняването на емоционалната връзка между родителя и детето. В първия случай е важен въпросът каква е емоционалната връзка между родител и дете и съществува ли тя, при положение че съответният родител дори не претендира за упражняване на родителски права. Във втория случай задължително тази връзка трябва да бъде изследвана с цел съответствие на определения режим с истинската ситуация – дали детето има нужда и дали иска контакт с родителя, какъвто той е заявил за нужен (т.е. да се разглеждат не само становищата и желанията на родителите, но и желанието на детето и има ли съответствие между тях). При двете хипотези отново се появява необходимостта позицията на детето в спора между родителите да бъде установена възможно най-точно, за да не е решението на съда в ущърб за него.

Липсата на съгласие между родителите относно родителските права предизвиква образуването и воденето на правни спорове, в които детето трудно би могло да се включи като индивид, чието мнение по въпрос, който пряко засяга личната му сфера, има значение за решението на съда. Факторите, които очертават тази ситуация, са многобройни (от възможната ниска възраст на детето до търсенето на предимно доказуеми констатации) и с потенциал за създаване на проблем в бъдещото развитие на детето дори и при най-малка грешка или подвеждане на съда. Мястото на детето в спора за упражняване на родителски права не бива да се подценява и трябва да се търсят по-ефективни решения за установяване на връзката между дете и родител, макар от основна важност да е

фактичeската възможност на един самостоятелен индивид – правен субект, да отглежда и възпитава детето си по по-добрия възможен начин.

ЧАСТ II
РЕЧИ

PART II
ORATIONES

КАК ПРАВОТО НА ГЛАС ФОРМИРА ВОЛЯТА НА ОБЩЕСТВОТО?

Йоанна Ченалова

Резюме: Статията представлява писмен вариант на произнесена от мен реч в рамките на ораторски конкурс, организиран от СУ „Св. Климент Охридски“ на тема „Консенсус“. В речта са разгледани същността на обществото в миналото и в настоящето, концепцията за отговорността на активното гражданство, както и важността на изразяването на позиция от членовете на всяко общество като ключов фактор за неговото развитие и постигането на обществен консенсус.

Ключови думи: общество, воля, свобода, избор, позиция, активно гражданство, съгласие

RIGHT TO VOTE AS AN EMBODIMENT OF SOCIETY'S WILL

Yoanna Chenalova

Abstract: This article represents the public speech I delivered in an oratorical contest of Sofia University "St. Kliment Ohridski". The competition's topic was "Consensus", and my speech examines society in the past, as well as in the present, the responsibilities that active citizenship presents and the expression of firm alignments and positions by society's citizens as a key factor for its development and for reaching a social consensus.

Keywords: society, will, freedom, choice, position, active citizenship, consensus

Гражданско общество, европейско общество, българско общество, воля на обществото... На пръв поглед всички тези словосъчетания ни се струват разбираеми - формално думата общество е в активния ни речник. Ако трябва обаче да се даде дефиниция на обществото, колко хора биха се справили? Може би поради илюзията за самоочевидност на понятието много от нас са изненадани от себе си, че са затруднени, когато първоначално си зададат този въпрос. За да бъде открит отговорът му, следва първо да се разгледа произходът на думата общество. *Societas* е лексемата, от която произлизат понятията за общество на повечето западни езици и която транслитерирано се използва и у нас. В древността римляните са означавали с нея обществото като социална структура, в която индивидите участват в дейностите, касаещи всички.

Днес обществото може да бъде определено като сложна система от социални структури, отношения и фактори, които се намират в многостранни връзки и взаимоотношения помежду си и функционират при определени исторически условия. Макар това съвременно определение да е доста по-дълго и да звучи по-сложно, всъщност то не съдържа в себе си почти нищо ново. Една от особеностите на обществото в съвременността обаче е, че състоянието на обвързаност на субектите в него не се отнася само до извършването на съвместни дейности, а пряко се свързва с понятието активно гражданство. Да си гражданин, на първо място, предполага определена принадлежност, която от своя страна е предпоставка да бъдеш част, да преживяваш общо битие! Така свободата се изразява като способност за самоопределение и причастност в социален и в политически смисъл. Ето защо свободата е несъвместима с принудата. Нали принудата блокира собствената инициатива на гражданина, слага преграда пред възможността му да изрази своята воля? Може би затова звучат актуално и днес думите на Русо, че човек се ражда свободен, а навсякъде е в окови. И ако оковите са принудата, идваща от обществото, можем ли да не му принадлежим? Може би търсеният отговор най-добре се изразява със следната аналогия: ако човек не харесва закона за гравитацията и дори го отхвърля, ще успее ли някога да полети със собствени сили..?

Също като в този пример, сякаш нямаме избор дали да бъдем част от обществото, или не. Но както летенето е възможно, така и изборът е възможен - просто по друг начин. И макар тази принуда да е на пръв поглед неизбежна, все пак недостижима за нея остава вътрешната свобода на всеки от нас, намираща своя облик в позицията ни в същото това общество - защото вътрешната свобода

е началото и принципът на всяко съзнателно човешко действие, а нейното осъществяване – основна предпоставка за функционирането и развитието на всяко едно общество. В такъв случай следва да се попитаме дали проявяването на тази свобода не е проблем за българина открай време?

Нека се върнем в недалечното ни минало чрез един от Чудомировите разкази. Някъде горе в планината дядо Рачо, необезпокояван от никого, живее на свобода, без дори да следи дните от седмицата. Случило се обаче така, че дядо Рачо Чобана потърсили по повод избори, защото трябвало да слезе до селото да гласува. Той не можел дори да чете и пише, но под страх от глоба отишъл. Показали му къде да си пусне гласа, и радостен, че толкова лесно ще отърве глобата, дядо Рачо се намъкнал в посочения тъмен ъгъл, окашлял се и изревал три пъти, колкото сила има, та пръснал бюлетините като перушина из стаята. Пуснал си цял-целеничък гласа човекът, изгледал ги самодоволно и поел към вратата...

Днес разказът на Чудомир буди смях у нас поради своята актуалност. Дядо Рачо, който гласува под страх от глоба, е олицетворение на идеята какво би станало, ако правото на глас се превърне в задължение, тоест принуда. Чрез въвеждането на задължително гласуване не би се променил броят на хората с позиция, а по-скоро би се наложило безпринципното гласуване. Затова предпоставка за упражняването на право на глас не трябва да е санкцията или принудата, а осъзнатата отговорност към себе си и към другите в рамките на обществото. Факт е, че голяма част от него е скептична по този въпрос. Редовно чуваме клишетата: „Няма за кого да гласувам“, „Гласът ми не е от значение“, „И без това всичко е ясно“ като твърдата основа на оправданието за липса на позиция.

Неупражняването на правото да се гласува обаче не може само по себе си да е позиция. По своите последици такава постъпка се доближава до принудата и липсата на свобода – тя по-скоро показва примирение с това някой друг да избере вместо нас. Още Кант защитава позицията, че "всяка истинска република е и не може да съществува по друг начин освен като система на представителството на народа. Такава представителна система се установява в името на народа и се изгражда успешно от всички обединени граждани." Наистина волята на суверена ще се изрази без значение дали участваме в нейното формиране, но каква ще бъде тази воля, зависи изключително от участието. Българската конституция не предвижда минимална избирателна активност, която да обуславя легитимността

на изборите, и така върховният закон ни дава изключително отговорна задача. Чрез собствената си позиция всеки от нас представлява обществото, но и обществото представлява всеки един от нас. Същевременно изразяването на глас показва свободата на нашата изява, на възможността да бъдем верни на себе си и убежденията си, за да постигаме целите си, за да сме общество, нация, държава. Съвсем намясто тук звучат и думите на Юрген Хабермаас: „Гражданите са съвместно призвани да станат автори на съдбата си. В техните ръце е силата да се взимат решения относно правилата и вида на съвместния живот. Определяйки сами законите, на които да се подчиняват, те създават собствения си контекст на живот“.

И отново стигаме до волята, до избора – да сме по-близо до дядо Рачо или да възприемаме себе си отговорни за случващото се в обществото и държавата ни, да бъдем свободни или да се откажем от свободата си. Казано по друг начин – дали се съгласяваме да бъдем активни граждани, участвайки в обществения консенсус, или се отказваме от правото на собствена позиция, а по този начин и от себе си.

ВЪЗМОЖНО ЛИ Е НЕСЪГЛАСИЕ С ЕСТЕСТВЕННОТО ПРАВО?

Веселин Новков

Резюме: Настоящата реч е преработена във формата на есе за нуждите на читателя. Текстът ще разгледа всестрания сблъсък между естественото и позитивното право и дали първото е необходимо за съществуването на второто. Краткият поглед върху различните концепции за естествено право извежда едно заключение за техния позитивизъм. Следвайки природата на нещата, се оказва, че най-правдоподобната идея за легитимиране на позитивизма е общият морал на обществото, видян като естествено право. Оказва се, че несъгласието с общия морал е възможно, но не отговаря на критерия за справедливост.

Ключови думи: естествено право, позитивно право, справедливост, общ морал, общество, съгласие.

DISAGREEMENT WITH NATURAL LAW – IS IT POSSIBLE?

Veselin Novkov

Abstract: The current speech is transformed into the form of an essay. The text will observe the debate between positive and natural law. Is the latter mandatory for the legislation of the first one? Observing the different concepts of natural law a conclusion could be extracted for their positive nature. In the end the most accurate concept to legitimate positive law turns out to be common moral of the society. It can be recognised as natural law. Consequently, disagreement with common moral of the society is possible but will inevitably contradict the criterion of justice.

Key words: Natural law; Positive law; justice; morality; society; agreement

Всестранният дебат между основните два подхода в правното мислене, а именно естественото и позитивното, предопределя нуждата да се разгледа проблемът за естественото право в контекста на съгласието. Основният проблем често опира до нуждата да се даде оправданост на позитивния правен ред, а често пъти тази оправданост произтича от концепциите за естествено право. Това поражда нуждата да се разгледа какво се разбира под естествено право и възможно ли е да няма съгласие с него, или изобщо нужно ли е наличието на последното за съществуване на позитивното?

Стремежът за опознаване и обяснение на заобикалящия ни свят предопределя безкрайното търсене и желание за откриване на валидно обяснение за него. В света на правото тази тенденция е силно присъща. В продължение на векове различни мислители, философи, теоретици и практики са правили опити да открият тази обяснителна основа и са я наричали естествено право или по-конкретно естествен закон.

Това теоретично построение дава основание да бъдат изградени множество концепции за легитимността и правилността на законите, създавани от човека. Една основа, която е даденост и върху която позитивното право може да получи подкрепа за наличието си.

Римският юрист Цицерон ни дава най-ясно определение за естествено право, характеризирайки го като един вечен закон, който съществува по силата на битието. Той произлиза от природата на нещата и не може да бъде отменен нито от хората, нито от сената. Той е всеобщ за всички живи същества, навсякъде по земното кълбо, във всяка минута от летоброенето. Подобни идеи са развити по-късно от Тома Аквински през Средновековието, а през Просвещението от Хуго Гриций, Томас Хобс, Джон Лок, които моделират концепцията за естественото състояние на човека. Днес идеята за естествено право може да намери отражение в концепцията за правата на човека.

Характерно за тези възгледи е, че те възприемат естественото правото като нещо дадено, че в битието съществува ред, който трябва да бъде опознат, разбран, спазван и приведен в правни норми, защото е правилен и общовалиден за всички и никой не може да го отмени или да му противоречи. Това дава легитимност на законите, създавани от хората.

Прави впечатление обаче, че всички тези концепции за естествено право, естествени права, човешки права са всъщност един своеобразен позитивизъм. Мислителите - теоретици и философи, в стремежа си да открият и колонизират

този наречен от тях естествен правен ред, всъщност са едни позитивисти, които са изложили само нови правила като константа за позитивното право.

Естественоправните идеи през вековете са всъщност някакви културни разбирания, част от съответната социална действителност. Като че ли са "създадени" от самите философи. Едно тяхно "морално законодателстване" по умозрителен път, предопределено да се превърне във "всеобщ закон".

За пример може да се открият крайните различия във възгледите на Джон Лок и Карл Маркс. Джон Лок констатира, че човекът има две състояния, а това са именно естественото и гражданското, и именно в естественото си състояние човекът разполага с три основни неотменими естествени права, а това са право на живот, право на свобода и право на собственост. Погледнато през погледа на Карл Маркс, като че ли правото на собственост не е напълно неотменимо.

Но ако приемем, че това „морално законодателстване“ е вярно, тогава как трябва да се съгласим с естествено право, ако то също е вид позитивно, тоест отражение на разбиранията на съответните му „откриватели“?

Разбира се, ще бъде изключително неправилно да отхвърлим наличието на естественоправното мислене изобщо. Проблемът за изначалността на нещата е вечен. Самото естественоправно мислене е средство, с което се достига до логика за обяснение на света и битието, а оттам и да се оправдае позитивният правен ред. Затова проблемът за изначалността трябва да се търси не другаде, а в самите социални отношения, защото всеки опит да се търсят принципите на общественото развитие вън от самото общество води до отричане на вътрешната закономерност на обществените процеси.

Тези процеси са утроба, в която се ражда вечният критерий за легитимност на позитивизма, а именно едно чувство, което човеците са нарекли справедливост. То може да бъде определено като някакъв стремеж за щастие, формулиран от етическите разбирания, затворени в рамките на това общество. Но то съществува само като резултат от нещо още по-дълбоко закодирано в обществените процеси - общия морал.

В контекста на нещата този общ морал може да бъде разгледан именно като естествено право, което трябва да бъде опознато и възпроизведено в позитивни правила. Общият морал представлява един обособен консенсус между група хора за това, как трябва да се уреждат отношенията. Той не може да бъде съзнателно и целенасочено създаван. Затова може да се каже, че естественото право е това,

което е диктувано от морала на самото общество, началността на правото, която да покаже, че има нещо задължително и за самия закон.

Критерият за справедливостта е произведен от общия морал в рамките на едно общество. Той е абстрактна и събирателна величина и това го прави вечен и неизменен. Всички имат усещане за справедливост. Именно затова, дори някой да каже „моралът е променлив”, усещането за справедливост в обществото е вечно.

В този ред на мисли въпросът „възможно ли е несъгласие с естественото право" би прозвучал по-скоро „възможно ли е несъгласие с общия морал в едно общество". Отговорът на този въпрос със сигурност ще бъде положителен, но това няма да бъде справедливо, няма да отговаря на основния критерий - справедливостта. Така позитивното право ще има легитимираща основа за своето съществуване, защото именно затова, когато липсва правна норма в законодателството, законодателят ни препраща към общия морал в обществото, за да се измери справедливостта.

Какво дава основа да се мисли така? Очевидно е изпъкващото противоречие между понятието за естествено право на Цицерон и разбирането за Общия морал. Цицерон казва, че естественото право е вечно и еднакво както в Рим, така и в Атина, еднакво за всички живи човешки същества.

За да се защити тезата, трябва да се каже, че общество е едно абстрактно събирателно понятие. Това може да е българското общество, холандското, европейско, или човечеството като цяло, тоест, както казва Цицерон – “всички”.

Изпъкващо е и противоречието, че общият морал в българското общество може да е различен от този в холандското общество – например евтаназията.

От друга страна обаче има неща, които както в българското общество, така и в холандското, във френското и индийското, и навсякъде са диктувани от общия морал, че трябва да се уреждат по едностранен начин и са справедливи – например: трябва да се полага грижа за децата; когато сме нападнати, е правилно да се защитаваме.

В този ред на мисли може да се заяви, че общият морал е вечна и еднаква величина за всички, които са обособени в рамките на едно общество, той просто трябва да бъде измерен и опознат от законодателя.

Следователно в една теоретична постановка може да се каже, че несъгласие с естественото право, разбирано като общ морал на едно общество, е невъзможно, защото няма да бъде справедливо.

Така естественото право произтича от смисъла на общия морал, а това е именно един консенсус – едно мълчаливо съгласие между група хора, обособени в общество, което служи за основа за създаване на позитивно право, а критерият за легитимността е чувството за справедливост.

Мисля, че днес да се говори за единен консенсус върху световно естествено право е наивно и немислимо. Защото дори да се приеме, че концепцията за човешките права е някаква основа за консенсус за позитивно право в световен мащаб, бързо можем да си отговорим, че това не е така, а е една Северноатлантическа мечта, а примерите са много – Русия, Беларус, Северна Корея и т.н. Следователно пътят за изнамиране на естественото право като общ морал на човечеството е дълъг и предстои да бъде „вървян“.

ЧИЕ СЪГЛАСИЕ Е НЕОБХОДИМО ЗА ПРОМЯНА НА ПОЛА?

Давид Варданян

Резюме: Статията има за цел да разгледа необятните, многобройни и безкрайно дискуссионни въпроси около темата за пола и неговото самоопределяне. Търсенето на консенсус относно това, чие съгласие е необходимо за предприемането на такава сериозна стъпка, влияеща на обществения ред, като промяната на един от основните идентифициращи белези на даден субект.

Несъгласието на мненията на национално и наднационално равнище относно темата поражда нуждата от това да бъде споменат върховния закон на Република България, като източник на правото, в който следва да се търси изначално критерият за юридическата същност на понятието „пол“ и конституционната идентичност на дадена държава, която би следвало да се зачита от наднационалния правен ред и да не подлежи на ревизии.

Неразделната връзка между обществото и правото винаги следва да има приоритет, а отклоняването от правната действителност би довело до отрицателни резултати. Свободата на личността е върховна ценност, защитаването на която трябва да бъде главен приоритет. Но наред със свободата върви и отговорността към обществото.

Ключови думи: пол, консенсус, Конституция, конституционна идентичност, самоопределяне, право, свобода, човек, върховен закон.

WHOSE CONSENT IS NECESSARY FOR GENDER TRANSITIONING?

David Vardanyan

Abstract: The article aims to address the vast, numerous and endlessly debatable issues around the topic of gender and its self-determination. Seeking consensus on this issue - whose consent is needed to take such a serious step that affects public order as changing one of the main identifying characteristics of the person.

The disagreement of the opinions at national and supranational level on the topic raises the need to mention the supreme law of the Republic of Bulgaria as a source of law, in which the criterion of the legal nature of the concept of "gender" and the constitutional identity of a state, which should be respected by the supranational legal order and not subject to revisions, should be sought.

The inseparable link between society and the law should always take precedence, and deviating from the legal reality would lead to negative results. The freedom of the individual is a supreme value, the protection of which must be a top priority. But along with freedom comes responsibility to society.

Keywords: gender, consensus, Constitution, constitutional identity, self-determination, law, freedom, person, supreme law

С развитието на правата на личността и целия межкултурен обмен около нас се оказва, че актуалният проблем за половото самоопределяне би могло да бъде нещо силно дискусивно. Оттук ще бъде изложена една позиция относно темата за пола и връзката му с консенсуса. Имайки предвид, че полът е едно много обширно явление със силен колизионен нюанс, основно внимание ще обърна на проблема за пола, погледнат от юридическа гледна точка. За добро или за лошо става ясно, че промяната на пола е част от нашия правен ред. Оттук настъпва задачата да се помисли по какъв начин да се уредят последиците от нея. Аз съм на мнение, че изхождайки от факта, че човекът е едно биологично-социално същество, трябва при определянето на неговата същност да се вземат предвид и двата аспекта. Но става ли дума за едно от най-постоянните и стабилни качества, каквото е полът, не е желателно да се поставя твърде слаба граница и нейното преминаване да бъде въпрос изцяло на лична преценка.

Във връзка с колизията на национално и наднационално равнище ще е правилно още в началото да се спомене фактът, че Конституцията е върховният закон на Република България. В нея следва да се дири изначално критерият за юридическата проекция на понятието „пол“. През 2019 г. ВКС приема, че биологичното обяснение на пола е възприето на конституционно ниво и е елемент на българската конституционна идентичност. Съгласно чл. 3, параграфи 1 и 2 от Договора за функционирането на Европейския съюз зачитането на конституционната идентичност на държавите членки е сред основните принципи на Съюза. Тази идентичност е пряко свързана със субективните ценности и е от изключителна важност. Поради това тя не подлежи на ревизия, а се зачита от наднационалния правен ред.

Тълкувайки разпоредби от различни източници на правото, би могло да се стигне до извод, че съществуват два пола – мъжки и женски. Също така, че една промяна на подобен установен ред води до последици – би се засегнал обществен интерес, обществената сигурност, би се повлияло на личния живот на другите субекти. Промяната на пола съдържа в себе си неяснотата от евентуалните правни последици, които биха настъпили, тъй като в българското законодателство липсват разпоредби, даващи ясен отговор на многобройните казуси, които могат да бъдат провокирани. Могат да се споменат въпросите, свързани със спортните състезания, изискващи основно физическа сила. Ако тръгнем по линията на мненията, които гласят, че трябва да се пристъпи към схващане за пола, основаващо се единствено на психическото самовъзприятие на лицето, бихме

стигнали до извода, че не би трябвало да има разграничение в областта на спорта. Мъжките и женските състезания биха претърпели известно сливане и това би довело до дискриминационен ефект на едната страна, което би нарушило значително важни правни норми и принципи. Например след победата в олимпиада на един мъж, променил пола си от мъжки на женски, оставащ с по-големи физически възможности от една жена, но вече с женски пол, или би се стигнало до крайно чувство за несправедливост на загубилите, или въобще би се стигнало до извода, че женски силови състезания не би следвало да има.

В определени случаи правата могат да бъдат ограничени, защото правата не са безгранични. В чл. 32, ал. 1 върховният закон на Република България (така, както и чл. 8 от КЗПЧОС) прогласява личния живот на българските граждани за неприкосновен и предвижда право на защита, но има граници и те са в изискванията за обществен ред, а те зачитат обществения интерес и чуждите конституционни права. Така основното право по чл. 32, ал. 1 от КРБ „живее“ с неговите ограничения, а съдържанието на правото на същата разпоредба не може да надхвърли биологичното обяснение на пола, възприето от върховния закон.

В заключение може да каже, че в една неразделна връзка общество – право социалното измерение винаги следва да има приоритет, а прекомерното отклоняване от правото и правната действителност често води до отрицателни резултати. Понякога в стремежа да се защити един идеал, създаден от промяната на времената и нравите на обществото, се стига до грешен път, водещ до несъответствия с правилното. Бих искал да завърша с една мисъл на изключителния френски философ Жан-Пол Сартр – „Човек е осъден да бъде свободен“. Наред със свободата на индивида върви и отговорността му както към самия него, така и към обществото.